

Comprehensive Analysis of the Impact of Good Governance and Its Sub-Indicators on Economic Development in Southwest Asian Countries

Abdullah Tawana* Zahra Karimi Moughari**
Zahra Mila Elmi*** Shahryar Zaroki****

Received: 2025/08/14

Accepted: 2025/09/22

Vol.6, No.23, Autumn 2025

Abstract

This study analyzes the relationship between good governance and economic development in Southwest Asian countries during the period 2003 to 2022. To capture economic development, the Legatum Prosperity Index and per capita income are employed as key indicators. The study employs panel data methods using two approaches: Feasible Generalized Least Squares (FGLS) estimators and Random Effects (RE) models. The analysis reveals that in the first approach, good governance and per capita income have positive coefficients, indicating their significant positive impact on economic prosperity. Improvements in average governance quality and per capita income thus enhance prosperity. Additionally, investment, as a driving force for economic growth, has a positive and significant relationship with prosperity. In the second approach, the findings show that specific dimensions of governance, such as rule of law, regulatory quality, political stability, and voice and accountability, have a meaningful positive effect on prosperity. Improvements in these governance factors lead to increased per capita income and higher prosperity levels. Economic openness is also found to positively influence per capita income. These outcomes align with Descriptive statistics indicating that countries with higher per capita incomes, such as Qatar and the United Arab Emirates, achieve notably higher Legatum Prosperity scores. Nonetheless, non-monetary factors, including governance quality, political stability, and investment in human capital, play a crucial role in determining prosperity. Countries like Cyprus and Georgia, despite lower per capita incomes, attain higher prosperity scores due to effective governance and robust social policies. Conversely, nations facing challenges like poor governance, corruption, and political instability fail to reach desirable prosperity levels, despite abundant natural resources. The findings emphasize the multidimensional nature of prosperity, illustrating that alongside economic growth, good governance, equitable resource distribution, and economic diversification are essential for achieving sustainable welfare. Overall, the results underscore that strong institutions and sound economic policies can significantly enhance prosperity and economic development in Southwest Asian countries.

Keywords: Good governance, economic development, Southwest Asian, panel data

JEL Classification: H11, Q49, C23

* PhD Student, Department of Economics, Faculty of Economics, Administrative Science, University of Mazandaran, Babolsar, Iran (Corresponding Author). Email: Ab.tawana786@gmail.com

** Associate Professor, Department of Economics, Faculty of Economics, Administrative Science, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

*** Professor, Department of Economics, Faculty of Economics, Administrative Science, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

**** Associate Professor, Department of Energy Economics, Faculty of Economics, Administrative Science, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

Extended abstract

1. Introduction

The role of **good governance** in economic development has become increasingly prominent, especially in contexts where instruments such as policymaking, regulatory mechanisms, and institutions face limitations and the surrounding environment is constantly changing. In such a complex and turbulent world, effective policymaking, combined with transparency, accountability, and active citizen participation, can play a crucial role in fostering stability, enhancing productivity, and improving the quality of life. Good governance entails the coordinated implementation of policies aimed at serving societal interests and achieving economic and social objectives (Olson, 1982).

Since the late 1990s, international organizations such as the World Bank and the United Nations Development Program (UNDP) have recognized good governance as a key strategy for economic development. This concept refers to the administration and regulation of societal affairs and the relationship between government and citizens. It is founded on the rule of law, an efficient and impartial judiciary, and broad citizen participation; the stronger these elements, the higher the quality of governance (Khodadad Kashi et al., 2020).

Considering the critical role of governance in economic development, The present study is designed to analyze the impact of good governance on the economic development of Southwest Asian countries. The central research question is whether improvements in good governance indicators and their sub-components—such as accountability, government efficiency and effectiveness, regulatory quality, rule of law, political stability, and anti-corruption measures, significantly enhance the level of economic development in these countries. To address this question, panel data methods, including Feasible Generalized Least Squares (FGLS) and Random Effects (RE) models, are applied to a selected group of countries over the period 2003–2022.

The novelty of this study, compared with previous research, lies in its comparative analysis of development using two distinct indicators—Legatum Prosperity Index and per capita income—across selected Southwest Asian countries.

2. Method

The present study is designed to analyze and examine the impact of good governance on the economic development of Southwest Asian countries. The central research question is whether improvements in good governance indicators and their sub-components—such as accountability, government efficiency and effectiveness, regulatory quality, rule of law, political stability, and anti-corruption measures—significantly enhance the level of economic development in these countries.

To address this question, panel data covering the period from 2003 to 2022 were employed. The study sample includes a selection of Southwest Asian countries. The analysis utilizes two econometric approaches that are both reproducible and easily interpretable for other researchers: Feasible Generalized Least Squares (FGLS) and the Random Effects (RE) model. These methods allow for the simultaneous examination of the relationships between governance indicators and economic development over time and across countries, and their ability to control for variations between countries and over time makes them suitable for addressing the research question.

This research design, in addition to providing robust empirical evidence, enables a comparative assessment of the effect of governance on economic development in the selected Southwest Asian countries and can serve as a foundation for policy-making in this area.

3. Results and Discussion

The obtained results indicate that the improvement of good governance has a positive and significant impact on economic well-being. Furthermore, investment, as the driving force of economic growth, shows a positive and significant relationship with the promotion of economic well-being. Moreover, investment, as a key driver of economic growth, demonstrates a similarly strong and positive association with the enhancement of economic welfare.

An examination of the components of good governance reveals that the rule of law, regulatory quality, political stability, and voice and accountability play a pivotal role in promoting welfare and raising per capita income. The results further show that economic openness has a positive and significant effect on income levels, contributing to welfare

improvement by facilitating technology transfer, boosting productivity, and fostering economic growth.

The observed patterns are consistent with empirical realities in the region. For example, Cyprus and Georgia, despite having relatively lower per capita income, have achieved higher welfare levels owing to effective governance and well-targeted social policies. By contrast, countries burdened by institutional weaknesses, corruption, and political instability have failed to attain satisfactory levels of welfare, even when endowed with abundant natural resources.

These findings underscore the multidimensional nature of economic welfare and highlight the crucial role of strong institutions and sound economic policies in fostering sustainable development across the countries of Southwest Asia.

4. Conclusion

In the contemporary world, characterized by resource constraints and complex transformations, rigorous analysis and innovative approaches to good governance and economic development have become increasingly indispensable. Good governance provides a robust framework for advancing the public interest and, through coherent and efficient policies, enables the realization of development objectives.

The findings of this study reveal that, in the countries of Southwest Asia, the mere possession of natural or human resources does not guarantee sustainable development. Key determinants include institutional stability, governance transparency, and effective policymaking. Successful cases—such as the United Arab Emirates and Cyprus—demonstrate that by leveraging good governance and implementing well-targeted social policies, nations can enhance welfare and increase per capita income. In contrast, countries such as Afghanistan, Iraq, Iran, and Lebanon have faced severe limitations due to persistent economic, political, and institutional crises.

Econometric estimations using Feasible Generalized Least Squares (FGLS) and Random Effects (RE) models confirm that good governance exerts a significant influence on economic welfare and per capita income. Key governance components—including regulatory quality, political stability, accountability, government effectiveness, and the rule of law—

play a pivotal role in improving welfare and income levels. Moreover, economic openness has a positive and substantial impact on per capita income, as free trade facilitates technology transfer, enhances productivity, and stimulates income growth.

Achieving sustainable development in Southwest Asian countries requires comprehensive institutional reforms, greater social participation, and balanced resource management. Policymakers must adopt an integrated approach tailored to each country's unique economic and social conditions to strengthen good governance, thereby fostering improved quality of life and advancing long-term development goals.

Funding

There is no funding support.

Conflicts of Interest Authors

The authors declare no conflict of interest.

Authors' Contribution

The authors contributed to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Acknowledgments

The authors express their gratitude to the journal officials and referee.

تحلیلی جامع در تبیین اثر حکمرانی خوب بر توسعه اقتصادی در کشورهای جنوب غرب آسیا

عبدالله توانا* زهرا کریمی موغاری** زهرا میلا علمی*** شهریار زروکی****

سال ششم، شماره ۲۳، پاییز ۱۴۰۴ تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۳۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۳۱

چکیده

هدف این مطالعه تحلیل رابطه میان حکمرانی خوب و توسعه اقتصادی در کشورهای جنوب غرب آسیا طی سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۲۲ است. در این راستا، شاخص‌های رفاه لگاتم و درآمد سرانه به‌عنوان معیارهای توسعه اقتصادی در نظر گرفته شده‌اند. روش پژوهش به‌کاررفته، داده‌های تابلویی در قالب دو روش، با استفاده از تخمین‌زن‌های حداقل مربعات تعمیم‌یافته امکان‌پذیر و اثرات تصادفی است. نتایج برآورد در روش اول نشان می‌دهد حکمرانی خوب و درآمد سرانه با ضریب مثبت بر رفاه اقتصادی تأثیرگذارند؛ به‌گونه‌ای که ارتقای در میانگین حکمرانی خوب و درآمد سرانه منجر به افزایش رفاه می‌شود. همچنین، سرمایه‌گذاری به‌عنوان موتور محرکه رشد اقتصادی، ارتباط مثبت و معناداری با رفاه دارد. در روش دوم، تأثیر اجزای حکمرانی خوب بر توسعه برآورد شده است. نتایج این مدل نشان می‌دهد که حاکمیت قانون، کیفیت مقررات، ثبات سیاسی و حق اظهارنظر، تأثیر مثبت و معناداری بر رفاه داشته و بهبود این عوامل منجر به افزایش درآمد سرانه و ارتقای سطح رفاه می‌شود. همچنین، بازبودن اقتصادی به‌طور مثبت بر درآمد سرانه تأثیرگذار است. نتایج حاصل از برآورد مدل‌ها با داده‌های آماری انطباق دارد؛ به‌طوری‌که کشورهایی با درآمد سرانه بالاتر، امتیاز رفاه لگاتم بیشتری دارند. درعین حال عواملی مانند کیفیت حکمرانی، ثبات سیاسی و سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی نقشی حیاتی در تعیین سطح رفاه ایفا می‌کنند؛ به‌گونه‌ای که کشورهای نظیر قبرس و گرجستان، با وجود درآمد سرانه پایین‌تر، به‌دلیل حکمرانی خوب و سیاست‌های اجتماعی مؤثر، امتیاز رفاه بالاتری کسب کرده‌اند. برعکس، کشورهایی که با چالش‌هایی مانند ضعف در حکمرانی، فساد و بی‌ثباتی سیاسی مواجه‌اند؛ حتی با برخورداری از منابع طبیعی، نتوانسته‌اند به سطوح مطلوبی از رفاه دست یابند. این یافته‌ها بر چندبعدی بودن مفهوم رفاه تأکید دارند. نهادهای قوی و سیاست‌های اقتصادی مناسب موجب بهبود رفاه و توسعه اقتصادی در کشورهای جنوب غرب آسیا هستند.

واژه‌های کلیدی: حکمرانی خوب، توسعه اقتصادی، جنوب غرب آسیا، داده‌های تابلویی

طبقه‌بندی JEL: H11، Q49، C23

* دانشجوی دکتری، گروه اقتصاد، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران، (نویسنده مسئول).
Email: Ab.tawana786@gmail.com

** دانشیار، گروه اقتصاد، گروه اقتصاد، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
*** استاد، گروه اقتصاد، گروه اقتصاد، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
**** دانشیار، گروه اقتصاد انرژی، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

۱. مقدمه

امروزه اهمیت و نقش حکمرانی خوب در توسعه اقتصادی؛ به‌ویژه در شرایطی که ابزارها (سیاست‌گذاری، ساز و کارهای نظارتی و چالش‌های نهادی و...) با محدودیت مواجه‌اند و محیط پیرامونی به‌طور مستمر در حال تغییر است، بیش از هر زمان دیگری مشهود است؛ چراکه سیاست‌گذاری‌های کارآمد، شفافیت، پاسخ‌گویی و مشارکت فعال در یک جهان متلاطم و پیچیده می‌تواند نقشی کلیدی در ایجاد ثبات، افزایش بهره‌وری و ارتقای کیفیت زندگی ایفا کند. حکمرانی خوب متضمن مفهوم خاصی از منافع جامعه در حوزه اقدامات هماهنگ‌شده با هدف اجرای سیاست‌های مؤثر و کارآمد است. ایده حکمرانی خوب اولین بار در دهه ۱۹۸۰ و در دوره آزادسازی اصلاحات بازار وارد مباحث سیاسی و اقتصادی شد. مارگارت تاچر و رونالد ریگان، در بریتانیا و ایالات متحده، به‌دنبال سازمان‌دهی مجدد جامعه و دولت حول اصول و ارزش‌های بازار و مالکیت خصوصی بودند. در آن زمان به‌طور عموم فرض بر این بود که چنین اصلاحاتی در کشورهای در حال توسعه به مشکلات ناکارآمدی اقتصادی، فساد و حکومت خودسرانه پایان خواهد داد. حکمرانی خوب به‌عنوان یک مفهوم جایگزین اقتدار است که بازار را از طریق نهادها، از ائتلاف‌های رانت‌جویانه محافظت می‌کنند. در این زمینه اولسون و داگلاس نورث برنده جایزه نوبل اقتصاد در مورد امنیت حقوق مالکیت و تضمین یک دولت باثبات تأکید داشته‌اند و آن را شرطی اساسی برای تحرک رشد و شکوفایی اقتصادی دانسته‌اند. از این‌رو، حکمرانی در مورد توسعه به دغدغه اصلی اجماع واشنگتن تبدیل شد. با توجه به نظرات آنها، حکمرانی خوب باید نارسایی‌های بازار را برطرف و اصلاحات نهادی را تضمین کند و در نتیجه بازارها بتوانند بهتر کار بکنند (اولسون^۱، ۱۹۸۲).

از اواخر دهه ۱۹۹۰، نهادهای بین‌المللی‌ای نظیر بانک جهانی، سازمان ملل متحد و صندوق بین‌المللی پول، مفهوم «حکمرانی خوب» را به‌عنوان راهکاری کلیدی برای رشد و توسعه اقتصادی معرفی کرده‌اند. حکمرانی به‌معنای اداره و تنظیم امور جامعه است و به رابطه میان شهروندان و حکومت اشاره دارد. طبق تعریف برنامه عمران سازمان ملل، حکمرانی خوب بر پایه حاکمیت قانون، دستگاه قضایی کارآمد و

1. Olson

عادلانه و مشارکت گسترده‌ی شهروندان در فرآیندهای حکومت‌داری بنا شده است. به عبارت دیگر، هرچه حاکمیت قانون در کشوری قوی‌تر، دستگاه قضایی آن کارآمدتر و عادلانه‌تر و مشارکت مردمی گسترده‌تر باشد، در آن کشور کیفیت حکمرانی مطلوب‌تر خواهد بود (خداداد کاشی و همکاران، ۱۳۹۹). بانک جهانی نیز بر این باور است که شکوفایی اقتصادی بدون وجود حداقل سطح حاکمیت قانون و دموکراسی امکان‌پذیر نیست (لوفلر و بووارد^۱، ۲۰۰۴). با توجه به اهمیت موضوع، رفاه و تأمین نیازهای اجتماعی یکی از مهم‌ترین پیش‌زمینه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و حتی سیاسی است و در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته و مبتنی بر جامعه مدنی به‌عنوان ابزار برقراری عدالت و امنیت اجتماعی شناخته شده و همواره جایگاه برجسته‌ای در برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های ملی این کشورها داشته است (تقوی و همکاران، ۱۳۹۰). در این راستا و با توجه به اهمیت نقش حکمرانی در فرآیند توسعه اقتصادی، مطالعه حاضر با هدف تحلیل و بررسی تأثیر حکمرانی خوب بر توسعه اقتصادی کشورهای جنوب غرب آسیا طراحی شده است. پرسش اصلی پژوهش آن است که: آیا در این کشورها بهبود شاخص‌های حکمرانی خوب و زیرشاخص‌های مرتبط با آن، نظیر پاسخ‌گویی، کارایی و اثربخشی دولت، کیفیت مقررات، حاکمیت قانون، ثبات سیاسی و مبارزه با فساد، به شکل معناداری موجب ارتقای سطح توسعه اقتصادی می‌شود؟ برای این منظور از روش داده‌های تابلویی در دو قالب حداقل مربعات تعمیم‌یافته امکان‌پذیر (FGLS^۲) و مدل اثرات تصادفی (RE^۳) در منتخبی از کشورها، طی دوره ۲۰۲۲-۲۰۰۳ استفاده شده است. وجه نوآوری مقاله حاضر در مقایسه با پژوهش‌های پیشین، بررسی تطبیقی توسعه با بهره‌گیری از دو شاخص متمایز (رفاه لگاتوم و درآمد سرانه) در کشورهای منتخب جنوب غرب آسیا است. در این نوشتار، پس از مقدمه، به بررسی مبانی نظری و پیشینه پژوهش پرداخته شده است. سپس، توصیفی آماری از میانگین متغیرهای وابسته ارائه شده و در ادامه، یافته‌های تجربی حاصل از مطالعه، تحلیل و واکاوی می‌شوند. در نهایت، با ارائه نتیجه‌گیری، توصیه‌های سیاستی کاربردی ارائه می‌شوند.

1. Loffler Bovaird
2. Feasible Generalized Least Squares
3. Random Effects

۲. ادبیات پژوهش

۲.۱ ادبیات نظری پژوهش

* حکمرانی خوب

در اواسط دهه ۱۹۹۰، سیاست‌های تعدیل اقتصادی با انتقادات گسترده‌ای از سوی اقتصاددانان نهادگرا مواجه شد. در این میان، جوزف استیگلیتز در سال ۱۹۹۸، با ارائه «سیاست‌های اجماع پساواشنگتنی» نقشی محوری ایفا کرد. استیگلیتز بر این باور بود که تعامل سازنده بین دولت و بازار، کلید موفقیت در فرآیند اصلاحات اقتصادی کشورهای در حال توسعه است (میرزا ابراهیمی، ۱۳۸۵). در پارادایم اجماع پساواشنگتنی، دولت و بازار نه به‌عنوان دو رقیب؛ بلکه به‌عنوان دو نهاد مکمل در نظر گرفته می‌شوند. از این رو، تمرکز نباید بر مداخله یا عدم مداخله دولت باشد؛ بلکه بر کارایی و اثربخشی این مداخلات است. دولت، به‌عنوان یک نهاد اجتماعی نهادساز، وظیفه دارد با ایجاد نهادهای توانمند و کارآمد، بستری مناسب برای تنظیم روابط اقتصادی افراد جامعه فراهم آورد. این بستر باید به‌گونه‌ای طراحی شود که تعاملات اقتصادی کم‌هزینه، ساده و به‌دور از اتلاف وقت باشد. در این راستا، دولت می‌تواند به‌عنوان تسهیل‌گر بازار، به رشد اقتصادی کمک کند. فراهم‌آوردن این زیرساخت‌های نهادی اغلب تحت عنوان «حکمرانی خوب» شناخته می‌شود (مهدوی عادل و همکاران، ۱۳۸۷).

* شاخص‌های حکمرانی خوب

سه تن از محققان بانک جهانی، دانیل کافمن^۱، آرت کرای^۲ و پابلو زویدو لوبتون^۳، تلاش کرده‌اند تا داده‌های مختلف مؤسسات بین‌المللی برآوردکننده ریسک همچون بنیاد هریتج^۴، خانه آزادی^۵ و مؤسسات مشابه دیگر را در خصوص کشورهای مختلف گردآوری کرده و این داده‌ها را برای ایجاد شاخص‌های جدید در زمینه حکمرانی خوب ادغام کنند. این محققان، تحقیق خود را با طرح این فرضیه آغاز کرده‌اند که

-
1. Daniel Kaufmann
 2. Aart Kraay
 3. Pablo/Zoido/Lobaton
 4. International Country Risk Group
 5. Economist Intelligence Unit

«چگونه رسوم و نهادهایی که از طریق آنها در یک کشور حاکمیت اعمال می‌شود، می‌تواند در رشد و توسعه آن کشور تأثیرگذار باشد». کافمن و همکارانش، این «رسوم و نهادها» را تحت عنوان حکمرانی^۱ شناخته و ابعاد مختلف آن را با معرفی شش شاخص مورد بررسی قرار داده‌اند (حسین‌زاده بحرینی، ۱۳۸۳)، که عبارت‌اند از:

۱. حق اظهارنظر و پاسخگویی^۲: به‌میزان آزادی مردم در اظهارنظر، آزادی مطبوعات و آزادی تجمعات عمومی و تأثیرگذاری بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی اشاره دارد.

۲. ثبات سیاسی^۳: میزان ثبات سیاسی و عدم وجود خشونت یا تروریسم در یک کشور را اندازه‌گیری می‌کند.

۳. کارایی و اثربخشی دولت^۴: به ارزیابی کیفیت خدمات عمومی، اجرای سیاست‌های عمومی و توانایی دولت در تأمین نیازهای مردم می‌پردازد.

۴. کیفیت قوانین و مقررات^۵: به کیفیت مقررات اقتصادی و تجاری کشور، به‌ویژه در زمینه حمایت از کسب و کارها و سرمایه‌گذاری‌ها اشاره دارد.

۵. حاکمیت قانون^۶: میزان احترام به حقوق مالکیت، اجرای قوانین و قراردادهای و شفافیت در فرآیندهای قضایی و دولتی را اندازه‌گیری می‌کند.

۶. کنترل فساد^۷: میزان فساد در بخش‌های دولتی و خصوصی را بررسی می‌کند و به‌دقت بررسی می‌کند که دولت و نهادهای عمومی تا چه حد می‌توانند از فساد جلوگیری کنند (سامتی و همکاران، ۱۳۹۰).

* رفاه لگاتوم^۸

انسان از آغاز پیدایش، همواره در جست‌وجوی سعادت بوده است و شاید بتوان در جهان امروز، نمودهایی از این آرمان دیرینه را در مفهوم رفاه بازشناخت و تاندازه‌ای،

-
1. Governance
 2. Voice and Accountability
 3. Political Stability
 4. Government Effectiveness
 5. Regulatory Quality
 6. Rule of Law
 7. Control of Corruption
 8. Legatum prosperity

سعادت‌مندی را با آن توضیح داد. مؤسسه لگاتوم در آغاز تأسیس فعالیت خود، شاخصی به‌نام شاخص رفاه لگاتوم را برای اندازه‌گیری سطح رفاه کشورها معرفی کرد. این شاخص به‌جز تولید ناخالص داخلی عوامل دیگری چون سرمایه اجتماعی، آزادی فردی، شرایط اقتصادی، آموزش، سلامت، امنیت و صلح و محیط زیست را نیز در نظر می‌گرفت (المرهوبی^۱، ۲۰۱۶). در گذشته، به‌طور عمده رفاه یک کشور بر پایه شاخص‌های اقتصاد کلان سنجیده می‌شد؛ به‌گونه‌ای که تولید ناخالص داخلی، نمایانگر سطح رفاه تلقی می‌شد. با این حال، بی‌تردید رفاه مفهومی فراتر از انباشت ثروت مادی است و ابعاد انسانی‌تری چون شادمانی، رضایت از زندگی و امید به آینده‌ای بهتر را نیز دربر می‌گیرد. از همین رو، شاخص رفاه لگاتوم رویکردی متمایز از سایر سنجش‌های جهانی رفاه ارائه می‌دهد. این شاخص، یکی از معتبرترین ابزارهای سنجش جهانی است که روندهای رشد و عوامل محرک پیشرفت را در بلندمدت بررسی می‌کند؛ با هدف شناسایی کشورهایی که توانسته‌اند ثروت خود را به رفاه واقعی شهروندان تبدیل کنند. شاخص رفاه لگاتوم نه تنها عنصری کلیدی در تعیین کیفیت زندگی افراد جامعه به‌شمار می‌رود؛ بلکه به‌عنوان معیاری راهبردی برای رقابت کشورها در عرصه اقتصاد جهانی نیز شناخته می‌شود (واحدی و قهرمان‌زاده، ۱۴۰۱). در سال ۲۰۲۱ مؤسسه رفاه لگاتوم شاخص رفاه لگاتوم بیش از ۱۶۷ کشور را در پنج منطقه جغرافیایی، شامل آمریکا، اروپا، خاورمیانه و شمال آفریقا، آسیا و اقیانوسیه و کشورهای آفریقای را براساس ۱۲ زیر شاخص کلی، مورد ارزیابی قرار می‌دهد. یکی از شاخص‌های مهم آن، شاخص کیفیت اقتصادی است که عملکرد کشورها را در چهار حوزه، شامل سیاست‌های اقتصاد کلان، رضایت و چشم‌انداز اقتصادی، بنیان‌های رشد و کارآیی بخش مالی مورد سنجش قرار می‌دهد. در فرآیند محاسبه شاخص کلی رفاه، وزنی مساوی به همه زیرشاخص‌های اصلی تعلق می‌گیرد. هر کشور در هر زیرشاخص نمره‌ای کسب می‌کند که براساس ترکیب عملکرد آن در متغیرهای مختلف اهمیت پیدا می‌کند؛ سپس با تجمیع این نمرات، امتیاز نهایی کشورها به‌دست آمده و بر مبنای آن، رتبه‌بندی جهانی صورت می‌گیرد (شاخص رفاه لگاتوم، ۲۰۲۱).^۲

1. Al-Marhubi

۲. گزارش شاخص رفاه لگاتوم (LPO, 2021)

* درآمد سرانه

در دهه ۱۹۵۰ میلادی، زمانی که نخستین نظریات توسعه مطرح شد، در کشورهای مختلف درآمد سرانه به عنوان معیار اصلی توسعه مختلف محسوب می شد. این مفهوم با بررسی تأثیر رشد و توسعه بر نابرابری درآمد، براساس فرضیه کوزنتس در سال ۱۹۵۵ شکل گرفت. کوزنتس^۱ بیان کرد که نابرابری در توزیع درآمد در مراحل ابتدایی رشد اقتصادی افزایش می یابد؛ سپس به یک سطح معین هم‌راستا می شود و در نهایت، کاهش می یابد. وی در واقع مطرح کرد که در گروه‌های مختلف درآمدی، نسبت پس‌انداز به درآمد، به طور متناسب افزایش می یابد. دو عامل اصلی ای که در افزایش نابرابری تا سطح معینی از توسعه اقتصادی نقش دارند، عبارت‌اند از: تمرکز پس‌انداز در دست بالاترین گروه‌های درآمدی و ساختار اشتغال که از طریق فرآیند صنعتی شدن و شهرنشینی به افزایش نابرابری دامن می زند. در این پژوهش، درآمد سرانه به عنوان شاخصی برای سنجش توسعه در نظر گرفته شده و رابطه توسعه با حکمرانی خوب مورد بررسی قرار گرفته است.

۲.۲ ادبیات تجربی پژوهش

مطالعات بسیاری توسط محققان در کشورهای مختلف در جهت تبیین و توضیح مکانیسم‌ها و میزان اثرگذاری حکمرانی خوب بر توسعه اقتصادی انجام گرفته است. می توان مطالعاتی را که در این بخش انجام گرفته است به دودسته «پژوهش‌های داخلی و پژوهش‌های خارجی» تقسیم کرد.

* پژوهش‌های داخلی

حاجیلی دوجی و علمی (۱۴۰۳) در مقاله‌ای با عنوان «اثرات مؤلفه‌های حکمرانی خوب بر نابرابری درآمد با تأکید بر بی‌ثباتی سیاسی در کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا (منطقه منا)» به بررسی تأثیر کیفیت حکمرانی بر توزیع درآمد در بازه زمانی ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۱ پرداخته‌اند. این مطالعه با بهره‌گیری از رویکرد گشتاورهای تعمیم‌یافته سیستمی انجام شده است. نتایج نشان می‌دهد که بی‌ثباتی سیاسی به عنوان یکی از مؤلفه‌های کلیدی حکمرانی، نقش مؤثری در افزایش نابرابری درآمد در کشورهای منطقه منا ایفا می‌کند. در مقابل، عواملی همچون ارتقای آزادی‌های

مدنی و بهبود شفافیت اقتصادی، می‌توانند در کاهش نابرابری درآمد مؤثر واقع شوند. همچنین، در این کشورها افزایش درآمد سرانه نیز به‌عنوان عاملی مؤثر در ایجاد فرصت‌هایی برای کاهش شکاف درآمدی معرفی شده است.

عدلی‌پور، صمد (۱۴۰۳) در مقاله‌ای با عنوان «مطالعه جامعه‌شناختی تأثیر کیفیت حکمرانی خوب بر کیفیت زندگی شهری در کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی در سال ۲۰۲۲» به بررسی رابطه میان حکمرانی خوب و کیفیت زندگی شهری پرداخته است. داده‌ها در این پژوهش با استفاده از نرم‌افزار SPSS تحلیل و آزمون‌های همبستگی پیرسون و رگرسیون به‌کار گرفته شده‌اند. نتایج حاصل از این مطالعه نشان می‌دهد که بین کیفیت حکمرانی خوب و کیفیت زندگی شهری، رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد. علاوه بر این، کنترل فساد به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های حکمرانی، تأثیر قابل توجه و مستقیمی بر بهبود کیفیت زندگی شهری داشته است.

جلالی نائینی و همکاران (۱۴۰۳) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی اثر حکمرانی بر رشد اقتصادی»، با بهره‌گیری از داده‌های پانلی مربوط به ۵۱ کشور در بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰، به تحلیل نقش شاخص‌های حکمرانی در رشد اقتصادی پرداختند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که شاخص‌های ترکیبی‌ای نظیر حاکمیت قانون، کنترل فساد و اثربخشی دولت، تأثیری مثبت و معنادار بر رشد اقتصادی کشورها دارند.

عبداللهی (۱۴۰۳) در مقاله‌ای با عنوان «نقش حکمرانی استانی در پایداری توسعه: پایه‌های رفاه، امنیت و معنویت» با رویکردی کیفی و توصیفی به بررسی ابعاد مختلف حکمرانی در سطح استان‌ها پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که حکمرانی استانی با تکیه بر مدل‌های مختلف، می‌تواند نقش مؤثری در تقویت جامعه مدنی، کاهش فقر و شکاف طبقاتی، افزایش مشارکت عمومی، ارتقای کیفیت زندگی و تعالی مؤلفه‌های امنیت، رفاه و معنویت ایفا کند.

محمد غفاری‌فرد و دانش (۱۴۰۱) در تحقیقی اثر شاخص حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب اسلامی در دوره زمانی ۱۳۸۹ الی ۱۳۹۸ را با استفاده از روش پانل دیتا مورد بررسی قرار دادند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد شاخص حکمرانی خوب در کشورهای منتخب اسلامی اثر مثبتی بر رشد اقتصادی دارد و با بهبود شاخص حکمرانی خوب رشد اقتصادی افزایش می‌یابد.

کریمی پور و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعه‌ای که با استفاده از داده‌های مربوط به حکمرانی خوب بانک جهانی و شاخص رفاه لگاتوم انجام شده است، به بررسی رابطه بین حکمرانی خوب و رفاه ملی در کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه پرداختند. در این پژوهش، تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام گرفت. نتایج نشان داد که در هر دو گروه کشورها، رابطه‌ای معنادار و مثبت بین حکمرانی خوب و رفاه ملی وجود دارد. همچنین، در میان ابعاد مختلف حکمرانی خوب، کنترل فساد و کیفیت قوانین و مقررات، در کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه بیشترین تأثیر مستقیم و معنادار را بر رفاه ملی داشته‌اند.

صفریان و همکاران (۱۴۰۰) با بررسی شاخص‌های اقتصادی دو کشور ایران و ترکیه در دوره زمانی ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۷ و با طرح این پرسش که نقش حکمرانی خوب در توسعه اقتصادی این دو کشور چگونه است؟ به این نتیجه دست یافته‌اند که وضعیت شاخص‌های حکمرانی خوب در برخی از سال‌ها، به بهبود شاخص‌های اقتصادی منجر شده؛ در حالی که در سال‌هایی دیگر، ضعف در حکمرانی موجب کاهش و نوسانات منفی در عملکرد اقتصادی شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که حکمرانی خوب می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در پایداری و رشد اقتصادی ایفا کند و بی‌ثباتی در آن می‌تواند آثار منفی قابل توجهی بر توسعه اقتصادی برجای بگذارد.

ظهير و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر ابعاد حکمرانی خوب (سیاسی، اجتماعی و اقتصادی) بر شاخص توسعه پایدار در ایران»، با استفاده از داده‌های معتبر بین‌المللی و به‌کارگیری مدل‌های اقتصادسنجی، به تحلیل این رابطه در بازه زمانی ۱۹۹۷ تا ۲۰۱۸ پرداخته‌اند. نتایج حاصل از تخمین مدل‌ها نشان می‌دهد که در میان ابعاد مختلف حکمرانی، بعد اجتماعی بیشترین تأثیر را بر شاخص توسعه پایدار ایران در دوره مورد مطالعه داشته است. به‌طور کلی، حکمرانی خوب تأثیری مثبت، معادل ۳۹/۱ درصد بر شاخص توسعه پایدار داشته است. همچنین، تأثیر متغیرهای مرتبط با حکمرانی بر توسعه پایدار معنادار بوده و با انتظارات نظری و مبانی اقتصاد تطابق دارد.

بهروزی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «مطالعه رابطه شاخص‌های شفافیت، پاسخ‌گویی و کنترل فساد با شاخص رفاه لگاتوم در کشورهای حوزه سند

چشم‌انداز توسعه کشور» به بررسی اثر شاخص‌های نهادی منتخب بر سطح رفاه اجتماعی پرداخته‌اند. این پژوهش، با استفاده از داده‌های تابلویی مربوط به کشورهای منتخب منطقه سند چشم‌انداز طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ و با بهره‌گیری از داده‌های آماری بانک جهانی برای متغیرهای مستقل انجام شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که شاخص فساد اداری رابطه‌ای منفی و معنادار با شاخص رفاه لگاتوم دارد. ازسوی دیگر، نتایج حاکی از آن است که شاخص‌های شفافیت و پاسخ‌گویی دولت تأثیری مثبت و معنادار بر شاخص رفاه لگاتوم دارند.

برهانی‌پور و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای با عنوان «تأثیر شاخص حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی کشورهای با درآمد سرانه متوسط و بالا» با روش داده‌های تابلویی به این نتیجه رسیده‌اند که شاخص حکمرانی خوب تأثیر مثبتی بر تشکیل سرمایه ثابت ناخالص، درجه بازبودن اقتصاد و مخارج تحصیل دارند و ارتقای شاخص حکمرانی و ایجاد نهادهای کارآمد در کشورهای با درآمد سرانه متوسط و بالا به بهبود رشد اقتصادی این کشورها منجر می‌شود. در این پژوهش، همچنین شاخص‌های شفافیت و پاسخ‌گویی، اثربخشی دولت و کنترل فساد نیز اثر مثبت و معناداری بر رشد تولید ناخالص داخلی دارند.

ملکی حسون و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با بهره‌گیری از رهیافت داده‌های تابلویی پویا و استفاده از تخمین‌زن گشتاور تعمیم‌یافته به بررسی اثر هم‌زمان حکمرانی خوب و اجزای مخارج دولتی بر رشد اقتصادی کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در بازه زمانی ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۷ پرداخته‌اند. نتایج این مطالعه تجربی نشان می‌دهد که شاخص حکمرانی خوب (به‌صورت میانگین وزنی شش مؤلفه اصلی) و همچنین مجموع مخارج دولتی، تأثیر مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی دارند. افزون بر این، متغیرهای تولید ناخالص داخلی در دوره قبل و درجه بازبودن تجاری نیز اثر مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی از خود نشان داده‌اند. درمقابل، نتایج حاصل از برآوردها بیانگر آن است که مخارج دولت در بخش امور اقتصادی و همچنین مخارج مربوط به امور عمومی، تأثیری منفی و معنادار بر رشد اقتصادی کشورهای مورد بررسی دارند.

فاتحی دابانلو و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «نهادهای توسعه در کشورهای خاورمیانه»، کشورهای این منطقه را به دو گروه نفتی و غیرنفتی تقسیم

کرده و با بهره‌گیری از روش حداقل مربعات سه‌مرحله‌ای به تحلیل داده‌های پانل در بازه زمانی ۱۹۹۶ تا ۲۰۱۴ پرداخته‌اند. در این مطالعه، مدل‌ها به تفکیک برای هر دو گروه کشورها برآورد شده است. نتایج حاصل از برآوردها نشان می‌دهد که رابطه متقابل میان نهادها و توسعه در کشورهای صادرکننده نفت و کشورهای غیرصادرکننده نفت تفاوت معناداری دارد. همچنین یافته‌ها حاکی از آن است که اثرگذاری توسعه بر نهادها در هر دو گروه کشورها قوی‌تر از اثر نهادها بر توسعه است. از این رو، تمرکز بر توسعه اقتصادی نه تنها منجر به بهبود شاخص‌های توسعه می‌شود؛ بلکه می‌تواند به صورت غیرمستقیم موجب ارتقای کیفیت نهادی و بهبود عملکرد نهادها نیز شود.

زاینده‌رودی و همکاران (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی تأثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر توزیع درآمد» از طریق روش داده‌های تابلویی برای کشورهای منتخب جنوب غربی آسیا، به این نتیجه رسیده‌اند که شاخص کیفیت حکمرانی و شاخص‌های ثبات سیاسی و اثربخشی دولت، تأثیر منفی و معناداری بر کاهش نابرابری دارند و اجرای مناسب این سیاست‌ها باعث بهبود وضعیت توزیع درآمد می‌شود.

عیسی‌زاده و احمدزاده (۱۳۸۸) در «بررسی اثر عوامل نهادی بر رشد اقتصادی با تأکید بر نهادهای حاکمیتی» مطالعه موردی بین‌کشوری برای دوره ۲۰۰۵-۱۹۹۶ از میانگین شش شاخص حکمرانی خوب برای کشورهای با سطوح مختلف توسعه استفاده کردند و به تأثیر معنی‌دار تمام شاخص‌های حکمرانی خوب به جز حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی برای تمام کشورها دست یافتند.

کمیجانی و پروانه (۱۳۸۷) در بررسی «تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب» دریافتند که حکمرانی ناظر بر تعامل مؤثر، میان دولت، بازار و نهادهای مدنی است. در این تحقیق تنها بر نهاد دولتی متمرکز شده است و دولت در تدارک بازار و تقویت بخش خصوصی مسئولیت دارد و در نتیجه حکمرانی خوب تأثیر مثبتی بر رشد اقتصادی نشان می‌دهد.

میدری و خیرخواهان (۱۳۸۳) در مطالعه‌ای با عنوان «حکمرانی خوب بنیاد توسعه» در نقل از گوپتا و داووی والونسو نشان دادند که فساد باعث کاهش رشد

اقتصادی، ناکارآمدی طرح‌های اجتماعی، دسترسی نابرابری به آموزش، انحراف سیاسی به نفع نابرابری در تملک دارایی، کاهش هزینه‌های اجتماعی و افزایش مخاطرات سرمایه‌گذاری و کاهش سرمایه‌گذاری برای فقرا، نابرابری درآمد و فقر را افزایش می‌دهد.

* پژوهش‌های خارجی

شهرابی، مرتضی و کاشیان، عبدالمحمد (۲۰۲۵) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه روابط تجاری ایران و عراق در چارچوب قدرت نرم» به بررسی عوامل مؤثر بر روابط تجاری بین ایران و عراق در دوره زمانی ۱۹۸۹ تا ۲۰۲۰ با استفاده از مدل ARDL پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که میان مؤلفه‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و گسترش روابط تجاری با عراق رابطه‌ای مثبت وجود دارد. بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که تقویت حکمرانی خوب و بهبود سایر مؤلفه‌های اقتصادی، نقش مهمی در توسعه اقتصادی و افزایش سهم ایران در تعاملات تجاری با عراق ایفا می‌کند.

دیکسیت و سوشانت^۱ (۲۰۲۵) در مقاله‌ای با عنوان «بازسازی حکومت و تاب‌آوری اقتصادی در سوریه پس از جنگ: مسیری به سوی توسعه پایدار»، با بهره‌گیری از مطالعات تطبیقی در کشورهای نظیر رواندا و بوسنی، به بررسی نقش حکمرانی در فرآیند بازسازی پس از جنگ پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که حکمرانی غیرمتمرکز و اجرای سیاست‌های ضد فساد در جوامع پسابحران، تأثیر بسزایی در افزایش اعتماد عمومی، کاهش تنش‌های قومی و ارتقای رشد اقتصادی داشته‌اند. این مطالعه بر اهمیت حکمرانی خوب به عنوان یک چارچوب اساسی در تدوین راهبردهای توسعه‌ای برای سوریه تأکید می‌کند و آن را ضرورتی برای دستیابی به ثبات سیاسی، توسعه پایدار و بازسازی مؤثر می‌داند. به باور نویسندگان، در کشورهای آسیب‌دیده از جنگ، بدون وجود ساختارهای حکمرانی سالم، اثربخش و پاسخ‌گو، تحقق توسعه اقتصادی و اجتماعی به ندرت امکان‌پذیر خواهد بود. از این رو، تمرکز بر اصلاح ساختارهای حکمرانی می‌تواند گامی اساسی در مسیر بازسازی سوریه و الگوبرداری از تجربیات موفق سایر کشورها به شمار رود.

1. DIXIT P. NAGPAL

آلن و همکاران (۲۰۲۳) در پژوهشی به بررسی تأثیر حکمرانی خوب بر کاهش فقر و نابرابری پرداخته‌اند. این مطالعه با تحلیل داده‌ها و شواهد تجربی از کشورهای گوناگون، به ارزیابی نقش مؤلفه‌های مختلف حکمرانی در بهبود شرایط توزیع درآمد و کاهش فقر می‌پردازد. نتایج حاصل از بررسی‌ها نشان می‌دهد که حکمرانی مبتنی بر پاسخ‌گویی، شفافیت و مشارکت فراگیر، تأثیر معنادار و مثبتی در کاهش سطح فقر و نابرابری درآمدی در جوامع مورد مطالعه داشته است.

عمری و مبروک (۲۰۲۰) با بررسی اثربخشی حکمرانی خوب در ایجاد تعادل میان مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی توسعه پایدار در ۲۰ اقتصاد منتخب منطقه منطقی دوره زمانی ۱۹۹۶ تا ۲۰۱۴ به این نتیجه رسیدند که حکمرانی سیاسی و نهادی نقش مثبتی در ارتقای مؤلفه‌های توسعه پایدار ایفا می‌کند. همچنین، بهبود حکمرانی سیاسی و نهادی به دولت‌های این کشورها امکان می‌دهد تا تأثیرات منفی آلودگی زیست‌محیطی بر رشد اقتصادی و توسعه انسانی را کاهش داده و درعین‌حال، تأثیر مثبت رشد اقتصادی در افزایش آلودگی زیست‌محیطی و درنهایت توسعه پایدار را تعدیل کنند.

ماتالاه (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای با استفاده از داده‌های تابلویی ایستا و بهره‌گیری از روش‌های آماری اثرات ثابت و تصادفی، به بررسی تأثیر حکمرانی مطلوب بر رشد اقتصادی در یازده کشور صادرکننده نفت در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، طی سال‌های ۱۹۹۶ تا ۲۰۱۷ پرداخته است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که متغیرهای مربوط به کیفیت مقررات و اثربخشی دولت تأثیر معناداری بر رشد اقتصادی این کشورها داشته‌اند. به‌علاوه، نتایج حاکی از آن است که بهبود شاخص‌های حکمرانی می‌تواند نقش کلیدی‌ای در کاهش وابستگی به منابع طبیعی و عبور از چالش موسوم به «تفرین منابع» ایفا کرده و زمینه‌ساز رشد اقتصادی پایدار در این کشورها شود.

عبدالباری و بنهین (۲۰۱۴) در مطالعه‌ای تجربی با استفاده از روش داده‌های تابلویی پویا و تخمین‌زننده گشتاور تعمیم‌یافته به بررسی تأثیر سرمایه‌گذاری و شاخص‌های حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در ۱۰۱ کشور طی دوره زمانی ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۴ پرداختند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که شاخص کیفیت مقررات، سرمایه انسانی و میزان سرمایه‌گذاری، تأثیر مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی کشورهای مورد مطالعه داشته‌اند.

شاه‌آبادی و پورجوان (۲۰۱۳) در پژوهشی با بررسی رابطه حکمرانی با شاخص‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی در ۳۵ کشور منتخب از جنوب شرق آسیا، غرب آسیا، آمریکای لاتین و آفریقا طی دوره زمانی ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۶، به این نتیجه رسیدند که بهبود شاخص‌های حکمرانی تأثیر معناداری بر ارتقای شاخص‌های توسعه دارد. این تأثیرات شامل افزایش درآمد سرانه، بهبود امید به زندگی، ارتقای سطح آموزش، افزایش رفاه اجتماعی و دیگر مؤلفه‌های توسعه است.

موریتا^۱ و همکاران (۲۰۰۷) در مطالعه‌ای با عنوان «حاکمیت قانون، حکمرانی خوب و توسعه پایدار» به بررسی رابطه بین حاکمیت قانون، حکمرانی خوب و توسعه پایدار، به عنوان ابزارهایی که توسط سازمان در مسیر توسعه‌یافتگی قابل استفاده است، می‌پردازد. برای رسیدن به توسعه پایدار، پذیرش و اجرای قانون در جامعه نیاز است؛ چون حاکمیت قانون و حکمرانی خوب شالوده‌ای برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار است.

چانگ و گرادستین (۲۰۰۴) در پژوهشی که بر داده‌های ۱۲۱ کشور استوار است، به این نتیجه دست یافتند که ارتقای شاخص‌های حکمرانی خوب، به‌ویژه حاکمیت قانون و کنترل فساد، نقش مؤثری در کاهش نابرابری درآمدی ایفا می‌کند. یافته‌های آنان نشان می‌دهد که بهبود کیفیت حکمرانی نه تنها موجب توزیع عادلانه‌تر درآمد می‌شود؛ بلکه به صورت مستقیم در تقویت توسعه اقتصادی و ارتقای شاخص‌های توسعه انسانی نیز مؤثر است.

کناک و همکاران (۲۰۰۳) در مطالعه‌ای رابطه مثبت و معناداری را میان شاخص‌های حکمرانی خوب که آن را شاخص کیفیت نهادی نامیدند با رشد اقتصادی اثبات کردند. این مطالعات نشان می‌دهد بهبود حاکمیت قانون و کنترل فساد، اثرات مستقیمی بر توسعه اقتصادی و توسعه انسانی دارد. با ایجاد ارتباط میان دموکراسی، حکمرانی به ارزیابی اثر دموکراسی بر رشد اقتصادی پرداخته‌اند؛ با توجه به داده‌ها و نتایج رگرسیون، وی بیانگر اثر مثبت و معنادار میان دموکراسی نهادها و کیفیت حکمرانی است. نهادهای دموکراتیک قوی‌تر حکمرانی را تحت تأثیر قرار داده و از طریق کاهش فساد و تسهیل روند تغییرات تکنولوژی، رشد اقتصادی بالاتر را محقق می‌سازند.

۳. ارائه الگوی پژوهش و توصیف داده‌ها

۳.۱ ارائه الگوی پژوهش

در این پژوهش به منظور بررسی رابطه میان حکمرانی خوب و توسعه اقتصادی، به جای اتکا به یک شاخص واحد به عنوان متغیر وابسته، از دو شاخص «رفاه لگاتوم» و «درآمد سرانه» بهره گرفته شده است. استفاده از این دو شاخص، ابعاد گوناگون توسعه را به طور جامع تری پوشش می‌دهد. برای بررسی دقیق تر، دو روش تحلیلی با استفاده از مدل‌های آماری مختلف به کار گرفته شده‌اند. در روش نخست، شاخص‌های حکمرانی خوب با یکدیگر ترکیب و به صورت میانگین لحاظ شده‌اند. در روش دوم، هریک از شاخص‌های حکمرانی خوب به صورت مستقل وارد مدل شده‌اند. این روش، تأثیر جداگانه هریک از شش شاخص حکمرانی خوب را بر متغیرهای وابسته ارزیابی می‌کند. در مجموع، با مروری بر پژوهش‌های پیشین نظیر دواراجان^۱ و همکاران (۱۹۶۶) این مطالعه با هدف بررسی تأثیر حکمرانی خوب بر توسعه اقتصادی در کشورهای جنوب غرب آسیا، الگوهای رگرسیون مورد استفاده را به شرح زیر ارائه می‌دهد:

$$\text{Welfare}_{it} = \alpha_i + \beta_1 \text{GG}_{it} + \beta_2 \text{IPC}_{it} + \beta_3 \text{Inf}_{it} + \beta_4 \text{I}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (۱)$$

$$\text{LnIPC}_{it} = \alpha_i + \beta_1 \text{GG}_{it} + \beta_2 \text{I}_{it} + \beta_3 \text{LnLF}_{it} + \beta_4 \text{Open}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (۲)$$

$$\begin{aligned} \text{Welfare}_{it} = & \alpha_i + \beta_1 \text{GGrq}_{it} + \beta_2 \text{GGge}_{it} + \beta_3 \text{GGpsv}_{it} + \beta_4 \text{GGva}_{it} + \\ & \beta_5 \text{GGcc}_{it} + \beta_6 \text{GGrol}_{it} + \beta_7 \text{IPC}_{it} + \beta_8 \text{Inf}_{it} + \beta_9 \text{I}_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (۳)$$

$$\begin{aligned} \text{LnIPC}_{it} = & \alpha_i + \beta_1 \text{GGrq}_{it} + \beta_2 \text{GGge}_{it} + \beta_3 \text{GGpsv}_{it} + \beta_4 \text{GGva}_{it} + \\ & \beta_5 \text{GGcc}_{it} + \beta_6 \text{GGrol}_{it} + \beta_7 \text{I}_{it} + \beta_8 \text{LnLF}_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (۴)$$

که در آن، Welfare و LnIPC به ترتیب شاخص رفاه لگاتوم و لگاریتم درآمد سرانه به عنوان متغیرهای وابسته، بیانگر توسعه اقتصادی است و داده‌های آن از تارنمای بانک جهانی و مؤسسه رفاه لگاتوم جمع‌آوری شده است. در دو مدل نخست، شش شاخص حکمرانی خوب به صورت میانگین، شاخص حکمرانی خوب GG آورده شده است و در دو مدل دوم، اثرات شش شاخص حکمرانی خوب به صورت مجزا مورد بررسی قرار گرفته که داده‌های آن از بانک جهانی اخذ شده است و متغیرهای

به ترتیب نرخ تورم، نسبت سرمایه‌گذاری به تولید، لگاریتم نیروی کار، بازبودن اقتصادی، کیفیت قانون، کارآیی و اثربخشی دولت، ثبات سیاسی و عدم خشونت، حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی، کنترل فساد و حاکمیت قانون داده‌های این بخش نیز از تارنمای بانک جهانی استخراج شده‌اند.

ε ، جمله خطا و i نشان‌دهنده مقاطع است که شامل کشورهای جنوب غرب آسیا شامل افغانستان، امارات متحده عربی، ارمنستان، آذربایجان، بحرین، قبرس، گرجستان، ایران، عراق، اردن، کویت، لبنان، عمان، قطر، عربستان سعودی، سوریه و ترکیه می‌شود. t بیانگر دوره زمانی است که شامل سال‌های ۲۰۲۲-۲۰۰۳ می‌شود. در برآورد الگوی پژوهش از روش داده‌های تابلویی و آزمون‌های حداقل مربعات تعمیم‌یافته امکان‌پذیر (FGLS) و اثر تصادفی (RE) استفاده شده است. دلیل استفاده از این دو تخمین‌زن در داده‌های تابلویی (روش اثر ثابت و اثر تصادفی) آن است که داده‌های تابلویی ترکیبی از داده‌های سری‌زمانی و مقطعی است و احتمال نقض فروض رگرسیون خطی کلاسیک شامل خودهمبستگی و ناهمسانی واریانس در برآورد الگو با این روش وجود دارد. خودهمبستگی مربوط به داده‌های سری‌زمانی و ناهمسانی واریانس مشکل خاص داده‌های مقطعی است و این مشکلات در داده‌های تلفیقی پیچیده‌تر می‌شود. زمانی که اجزای خطای رگرسیون داده‌های تابلویی، ناهمسانی واریانس و خودهمبستگی سریالی دارند، روش حداقل مربعات معمولی دیگر بهترین تخمین‌زن خطی بدون تورش نیست؛ در این صورت، می‌توان الگو را با استفاده از تخمین‌زن حداقل مربعات تعمیم‌یافته برآورد کرد که تخمین‌زنی خطی و بدون تورش است و انحراف معیارهای معتبر ارائه می‌کند؛ ولی مشکل این روش آن است که فرض می‌کند ماتریس واریانس-کوواریانس معلوم است؛ در حالی که در عمل

-
1. Inflation, consumer prices (annual %)
 2. Foreign direct investment, net inflows (% of GDP)
 3. Labor force growth(%)
 4. Regulatory Quality
 5. Government Effectiveness
 6. Political Stability NoViolence
 7. Voice and Accountability
 8. Control of Corruption
 9. Rule of Law

این گونه نیست. پژوهشگران اقتصادسنجی دو تخمین‌زن حداقل مربعات تعمیم‌یافته و تصحیح خطای استاندارد داده‌های تابلویی را از بهترین روش‌های آزمون شده برای غلبه بر این مشکل می‌دانند. پارک^۱ تخمین‌زن حداقل مربعات تعمیم‌یافته امکان‌پذیر و بک و کاتز^۲ تخمین‌زن تصحیح خطای استاندارد داده‌های تابلویی را به جای حداقل مربعات تعمیم‌یافته امکان‌پذیر به دلیل خطای استاندارد کوچک پیشنهاد کردند و رید و وب با بررسی ویژگی‌های تخمین‌زن‌های حداقل مربعات تعمیم‌یافته امکان‌پذیر و تصحیح خطای استاندارد داده‌های تابلویی نتیجه گرفتند که تخمین‌زن تصحیح خطای استاندارد داده‌های تابلویی در برآورد خطای استاندارد نسبت به تخمین‌زن حداقل مربعات تعمیم‌یافته امکان‌پذیر، تخمین مناسب‌تری را ارائه می‌کند (رید و وب^۳، ۲۰۱۰).

۲.۳ توصیف داده‌های پژوهش

* شاخص‌های رفاه لگاتوم و درآمد سرانه

طبق جدول (۱)، میانگین داده‌های درآمد سرانه و شاخص رفاه (لگاتوم) در دوره زمانی ۲۰۰۳ تا ۲۰۲۲، تصویری روشن از وضعیت اقتصادی و اجتماعی کشورهای منتخب ارائه می‌دهند. کشورهایی که با اتکا به منابع طبیعی به سطوح بالای رفاه دست یافته‌اند، تا آنهایی که با چالش‌های ساختاری و سیاسی دست‌وپنجه نرم می‌کنند. قطر با میانگین درآمد سرانه ۶۳۲۲۹/۳ دلار و شاخص رفاه ۶۳/۸ به‌عنوان ثروتمندترین کشور منطقه و در رأس ارزیابی شاخص رفاه در میان کشورهای منتخب قرار دارد. این موقعیت مدیون بهره‌برداری بهینه از منابع عظیم گاز طبیعی و حکمرانی خوب است که برای شهروندانش سطح بسیار بالایی از رفاه و درآمد سرانه را فراهم کرده است. با وجود این موفقیت، تنوع‌بخشی اقتصادی برای پایداری بلندمدت ضروری است. امارات متحده عربی با درآمد سرانه ۴۵۰۳۳/۶ دلار و شاخص رفاه ۶۵/۱، نمونه‌ای از رشد اقتصادی قوی است. این پیشرفت نتیجه صادرات نفت و گاز، تنوع‌بخشی اقتصادی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی است که منجر به بهبود زیرساخت‌های حیاتی و کیفیت بالای زندگی شده است. بحرین (درآمد سرانه

۱. Park

۲. Beck Katz

3. Reed & Webb (2010)

کشورهای مرفه خلیج فارس هستند که اقتصادشان به‌طور عمده بر پایه نفت و خدمات مالی بنا شده است. این کشورها، با وجود وسعت و جمعیت کم، در شاخص‌های توسعه و رفاه عملکردی بسیار خوب از خود نشان داده‌اند و توانسته‌اند سطوح بالایی از درآمد و سطح رفاه را کسب کنند. عمان با درآمد سرانه ۱۹۵۲۳/۳ دلار و رفاه ۵۸/۶ نیز با رویکردی متوازن و محتاطانه، توسعه پایدار را در دستور کار قرار داده و با تمرکز بر انسجام اجتماعی و سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، آموزش و سلامت، به سطوح قابل قبولی از رفاه دست یافته است. قبرس با درآمد سرانه ۲۶۰۰۰/۳ دلار و شاخص رفاه ۷۰/۱، به‌عنوان یک کشور توسعه‌یافته با اقتصاد خدماتی قوی، در صدر جدول رفاه قرار دارد. این وضعیت نشان می‌دهد که توسعه و رفاه تنها به درآمد بالا وابسته نیست؛ بلکه نیازمند سیاست‌های اجتماعی مؤثر، حکمرانی دموکراتیک و خدمات عمومی کارآمد است. عربستان سعودی با درآمد سرانه ۱۹۱۳۳۳/۰ دلار و شاخص رفاه ۵۵/۲، علی‌رغم داشتن بزرگترین ذخایر نفتی جهان، پایین‌تری نسبت به برخی کشورهای کوچکتر منطقه، شاخص‌های نسبتاً پایین‌تری دارد که ممکن است ناشی از توزیع نابرابر درآمد و سرمایه‌گذاری‌های متفاوت در بخش‌های غیرنفتی باشد. همچنین ترکیه با درآمد سرانه ۱۰۰۰۵/۰ دلار و شاخص رفاه ۵۷/۸، رشد اقتصادی و پیشرفت‌های قابل توجهی در رفاه را تجربه کرده است؛ هرچند در سال‌های اخیر تنش‌های سیاسی آسیب‌هایی بر رفاه و ثبات این کشور وارد کرده است.

کشورهای با وضعیت متوسط از جمله گرجستان نیز با درآمد سرانه ۳۶۷۷/۵ دلار و شاخص رفاه ۵۹/۳، اقتصادی در حال گذار دارند و با جذب سرمایه‌گذاری و توسعه گردشگری، رشد اقتصادی خود را افزایش داده‌اند. اصلاحات اقتصادی، نظام آموزشی مناسب و آزادی‌های نسبی باعث شده تا نسبت به کشورهای با درآمد مشابه سطح رفاه بالاتری داشته باشد (گیلاوری، ۱۴۰۰)^۱ که گواهی بر تأثیر حکمرانی خوب در پیشبرد توسعه است. ارمنستان پس از فروپاشی شوروی، با درآمد سرانه ۳۴۰۱/۷ دلار و شاخص رفاه ۵۷/۷، تلاش‌هایی برای بازسازی اقتصادی انجام داده است. تمرکز بر سرمایه‌های انسانی و بهره‌وری بالا نسبت به منابع محدود، به سطوح متوسط رو به

بالای رفاه منجر شده است. آذربایجان با درآمد سرانه ۴۶۶۵/۲ دلار و شاخص رفاه ۵۳/۳، وضعیت مشابهی با ارمنستان دارد. درآمدهای نفتی به توسعه اقتصادی کمک کرده‌اند؛ اما چالش‌هایی در زمینه توسعه متوازن و رفاه عمومی همچنان پابرجاست. اردن با درآمد سرانه ۴۳۰۸/۶ دلار و شاخص رفاه ۵۷/۱، با منابع محدود و اتکا به کمک‌های خارجی و گردشگری، عملکرد نسبتاً خوبی در منطقه داشته است. حفظ ثبات نسبی و تمرکز بر آموزش و سلامت، به سطح قابل قبولی از توسعه منجر شده است. همچنان کشورهایی که با چالش‌های عمیق توسعه و بی‌ثباتی مواجه هستند، شامل ایران با درآمد سرانه ۵۱۳۱/۷ دلار و شاخص رفاه ۴۷/۱ هستند که نسبت به برخی همسایگان خود در وضعیت نسبتاً پایین‌تری قرار دارند. تحریم‌های اقتصادی، نوسانات ارزی و چالش‌های ساختاری داخلی، همراه با مشکلات حکمرانی و فساد، به کاهش کیفیت زندگی و شاخص رفاه منجر شده است. عراق با درآمد سرانه ۴۰۲۸/۵ دلار و شاخص رفاه ۴۲/۶، علی‌رغم داشتن منابع نفتی قابل توجه، با چالش‌های بازسازی پس از جنگ و بی‌ثباتی سیاسی روبه‌رو است. فساد و ضعف نهادهای دولتی مانع بهره‌برداری مؤثر از منابع نفتی برای بهبود کیفیت زندگی شده است. لبنان با درآمد سرانه ۷۶۵۳/۰ دلار و شاخص رفاه ۵۱/۴، با وجود پتانسیل‌های قوی با بحران‌های اقتصادی و سیاسی شدیدی دست‌وپنجه نرم می‌کند که باعث کاهش شاخص رفاه و عدم تحقق ظرفیت‌های توسعه‌ای شده است و در آخر افغانستان با درآمد سرانه ۴۸۲/۷ دلار و شاخص رفاه ۳۴/۹، در این مجموعه پایین‌ترین عملکرد را دارد. بحران اقتصادی و ضعف شدید در آموزش، بهداشت و امنیت، ناشی از ناآرامی‌های مداوم و فقدان ثبات، وضعیت این کشور را در پایین‌ترین رده قرار داده است.

به‌طور کلی در بررسی رابطه بین درآمد سرانه و رفاه لگاتوم، مشاهده می‌شود که کشورهایی با درآمد سرانه بالاتر، امتیاز رفاه لوگاتوم بیشتری نیز دارند. کشورهای با درآمد بالای نفتی مانند قطر، امارات متحده عربی و کویت که در صدر جدول درآمد سرانه قرار دارند، امتیاز رفاه بالایی نیز به‌دست آورده‌اند. در مقابل، کشورهایی با درآمد سرانه پایین‌تر مانند افغانستان، امتیاز رفاه کمتری دارند. با این حال، استثنائاتی نیز وجود دارد. کشورهایی مانند قبرس، گرجستان و ارمنستان که درآمد سرانه کمتری دارند؛ اما عوامل کیفی‌ای مانند حکمرانی خوب، ثبات سیاسی و

سرمایه‌گذاری در سرمایه‌انسانی، موجب بالاتر بودن امتیاز رفاه آنها شده است. این امر نشان‌دهنده اهمیت عواملی غیر از درآمد سرانه در تعیین رفاه کشورهاست. در نهایت، اگرچه درآمد سرانه به‌طور کلی با رفاه مرتبط است؛ اما رفاه یک مفهوم چندبعدی است و عواملی چون کیفیت زندگی، خدمات اجتماعی و توزیع عادلانه منابع نیز نقش مهمی در آن دارند. به‌طور کلی، منابع طبیعی و درآمد نفتی می‌توانند رشد و رفاه را تسریع کنند؛ اما حکمرانی خوب، ثبات سیاسی و تنوع اقتصادی عوامل تعیین‌کننده‌تری در دستیابی به رفاه و توسعه پایدار هستند.

جدول ۱. میانگین متغیرهای رفاه لگاتوم و درآمد سرانه، فاصله زمانی ۲۰۲۲-۲۰۰۳

کشور	رفاه لگاتوم (درصد)	میانگین درآمد سرانه (دلار)
قبرس	۷۰/۱	۲۶۰۰۰/۳
امارات متحده عربی	۶۵/۱	۴۵۰۳۳/۶
قطر	۶۳/۸	۶۳۲۲۹/۳
کویت	۶۰/۶	۳۲۴۹۰/۸
بحرین	۶۰/۳	۲۲۵۲۴/۸
گرجستان	۵۹/۳	۳۶۷۷/۵
عمان	۵۸/۶	۱۹۵۲۳/۳
ترکیه	۵۷/۸	۱۰۰۰۵/۰
ارمنستان	۵۷/۷	۳۴۰۱/۷
اردن	۵۷/۱	۴۳۰۸/۶
عربستان سعودی	۵۵/۲	۱۹۱۳۳/۰
آذربایجان	۵۳/۳	۴۶۶۵/۲
لبنان	۵۱/۴	۷۶۵۳/۰
ایران	۴۷/۱	۵۱۳۱/۷
عراق	۴۲/۶	۴۰۲۸/۵
افغانستان	۳۴/۹	۴۸۲/۷

منبع: مؤسسه رفاه لگاتوم و بانک جهانی^۱

* شاخص حکمرانی خوب

پیش از برآورد الگوی پژوهش، تلاش می‌شود متغیرهای تحقیق توصیف شوند. در همین راستا، میانگین شاخص حکمرانی خوب برای هر کشور در دوره‌ی مورد بررسی، محاسبه شده است. مطابق با جدول (۲)، گرجستان با بالاترین میانگین در شاخص کیفیت قانون (۰/۸۱۳) در میان کشورهای منتخب، بهترین عملکرد را به خود اختصاص داده است. این امر می‌تواند حاکی از اصلاحات قانونی گسترده و تلاش‌های ثمربخش گرجستان در جهت ایجاد یک نظام قضایی مستقل و کارآمد باشد (گیلاوری^۱ (۱۴۰۰). درمقابل، عربستان سعودی با میانگین ۰/۳۴۶، ضعیف‌ترین عملکرد را نشان می‌دهد. امتیاز پایین در عربستان سعودی احتمالاً ناشی از ساختار حقوقی غیرشفاف و تمرکز قدرت در دست حاکمان است. سایر کشورها، نظیر لبنان (۰/۶۷۵)، ارمنستان (۰/۶۳۴) و عمان (۰/۶۲۳) نیز عملکرد نسبتاً مطلوبی از خود نشان داده‌اند. در شاخص کارآیی و اثربخشی، کشور لبنان با میانگین ۰/۷۲۶ بهترین عملکرد و درمقابل ایران با میانگین ۰/۳۴۵ ضعیف‌ترین عملکرد را دارد؛ لبنان با وجود چالش‌های سیاسی و اقتصادی فراوان، در این شاخص بهترین عملکرد را دارد. این امر ممکن است نشان‌دهنده وجود برخی نهادهای دولتی کارآمد و تلاش برای ارائه خدمات عمومی با وجود محدودیت‌ها باشد. ایران کمترین امتیاز را دارد که می‌تواند ناشی از مشکلات ساختاری در نظام اداری، فساد و عدم تخصیص صحیح منابع باشد. همچنین امارات متحده عربی (۰/۶۱۶)، عراق (۰/۶۲۶) و عمان (۰/۶۱۰) نیز عملکرد نسبتاً خوبی دارند. کشور ترکیه در شاخص ثبات سیاسی و عدم خشونت با میانگین ۰/۶۳۳ درصد، بهترین عملکرد را دارد؛ درمقابل عربستان سعودی با میانگین ۰/۲۵۶ ضعیف‌ترین عملکرد را دارد؛ این به این معنا است که ترکیه با وجود چالش‌های سیاسی داخلی و خارجی، دولت این کشور برای حفظ ثبات و امنیت تلاش می‌کند؛ درمقابل عربستان سعودی کمترین امتیاز را دارد که می‌تواند ناشی از محدودیت‌های سیاسی و اجتماعی و سرکوب مخالفان باشد.

کشورهای دیگری مانند قبرس (۰/۶۲۸) و عراق (۰/۵۷۳) نیز عملکرد نسبتاً خوبی دارند. همچنین عراق در شاخص حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی با میانگین ۰/۷۵۳ درصد بهترین عملکرد و درمقابل گرجستان با میانگین ۰/۲۰۲ ضعیف‌ترین

عملکرد را دارد. این امر به این معنا است که عراق با وجود چالش‌های امنیتی و سیاسی، در این شاخص بهترین عملکرد را دارد. این امر ممکن است ناشی از فضای نسبتاً باز سیاسی پس از سقوط صدام حسین و وجود رسانه‌های آزادتر باشد. امتیاز پایین گرجستان می‌تواند از محدودیت‌های اعمال‌شده بر آزادی بیان و رسانه‌ها در این کشور باشد. همچنین افغانستان (۰/۷۱۵) به دلیل فضای باز سیاسی و آزادی بیان در دوران جمهوریت، امتیاز مطلوبی کسب کرده است و قبرس (۰/۶۶۱) نیز عملکرد نسبتاً مناسبی دارد و قبرس در شاخص کنترل فساد با میانگین ۰/۵۸۶ درصد، در میان کشورهای منتخب بهترین عملکرد را دارد و به این معنا است که دولت قبرس برای ایجاد یک نظام اداری شفاف و پاسخ‌گو و مبارزه با فساد تلاش می‌کند. در مقابل، ارمنستان با میانگین ۰/۲۹۱، ضعیف‌ترین عملکرد را دارد. امتیاز پایین ارمنستان می‌تواند ناشی از فساد گسترده در نظام اداری و عدم وجود ساز و کارهای مؤثر برای مبارزه با آن باشد و کشورهای بحرین (۰/۵۵۲) و ترکیه (۰/۵۵۳) نیز در میان کشورهای منتخب عملکرد نسبتاً خوبی در این شاخص را دارا هستند. در شاخص حاکمیت قانون، کشور قطر با میانگین ۰/۶۳۰ عملکردی مطلوب از خود نشان داده است؛ در حالی که گرجستان با میانگین ۰/۰۸۲ در این زمینه دارای عملکردی ضعیف بوده است. این به این معنا است که در قطر احترام به اجرای قانون رعایت می‌شود؛ همچنین کشورهای کویت با میانگین (۰/۶۰۵) و قبرس (۰/۵۷۳) نیز عملکرد نسبتاً خوبی دارند.

باتوجه به تحلیل داده‌ها و بررسی رابطه بین درآمد سرانه، رفاه لگاتوم و شاخص‌های حکمرانی، می‌توان گفت به‌طور معمول افزایش درآمد سرانه با افزایش رفاه همراه است. کشورهایی مانند قطر، امارات متحده عربی و کویت که دارای درآمد سرانه بالایی هستند، به‌طور هم‌زمان امتیاز رفاه بالایی نیز دارند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که حکمرانی خوب با عوامل کیفی دیگری نیز مرتبط است؛ عواملی که نقشی حیاتی در ارتقای سطح رفاه ایفا می‌کنند. در این میان، کشورهای با درآمد سرانه نسبتاً پایین؛ اما با حکمرانی خوب و سیاست‌های اجتماعی مؤثر مانند قبرس، گرجستان و ارمنستان، امتیازات رفاه بالاتری نسبت به برخی کشورهای دیگر که درآمد سرانه مشابه دارند، کسب کرده‌اند. این امر نشان می‌دهد که در کنار منابع مالی، حکمرانی مطلوب، سرمایه‌گذاری در منابع انسانی و ثبات سیاسی می‌تواند به ارتقای رفاه و توسعه پایدار کمک کنند.

جدول ۲. میانگین متغیرهای حکمرانی خوب در دوره زمانی ۲۰۲۲-۲۰۰۳ (درصد)

کشور	حاکمیت قانون	کنترل فساد	حق اظهار نظر و پاسخگویی	ثبات سیاسی و عدم خشونت	کارآیی و اثربخشی دولت	کیفیت قانون
قبرس	۰/۵۷۳	۰/۵۸۶	۰/۶۶۱	۰/۶۲۸	۰/۵۲۰	۰/۵۲۹
امارات متحده عربی	۰/۵۱۴	۰/۵۱۸	۰/۳۹۴	۰/۵۱۱	۰/۶۱۶	۰/۵۹۲
قطر	۰/۶۳	۰/۳۵۷	۰/۳۴۰	۰/۵۷۸	۰/۵۰۱	۰/۵۸۰
کویت	۰/۶۰۵	۰/۴۰۱	۰/۳۱۰	۰/۵۴۵	۰/۴۲۸	۰/۴۳۲
بحرین	۰/۴۴۶	۰/۵۵۲	۰/۳۸۶	۰/۴۳۶	۰/۵۳۶	۰/۴۶۸
گرجستان	۰/۰۸۲	۰/۳۱۳	۰/۲۰۲	۰/۴۰۶	۰/۴۸۱	۰/۸۱۳
عمان	۰/۵۶۳	۰/۴۰۳	۰/۲۷۷	۰/۴۱۹	۰/۶۱۰	۰/۶۲۳
ترکیه	۰/۵۶۵	۰/۵۵۳	۰/۶۰۰	۰/۶۳۳	۰/۵۳۱	۰/۶۰۵
ارمنستان	۰/۴۸۸	۰/۲۹۱	۰/۴۰۶	۰/۵۴۹	۰/۳۹۶	۰/۶۳۴
اردن	۰/۴۳۹	۰/۴۱۸	۰/۲۸۹	۰/۵۴۱	۰/۵۲۷	۰/۵۰۸
عربستان سعودی	۰/۴۲	۰/۵۲۵	۰/۳۴۰	۰/۲۵۶	۰/۴۲۸	۰/۳۴۶
آذربایجان	۰/۵۱۵	۰/۳۹۹	۰/۴۶۶	۰/۴۳۲	۰/۳۷۹	۰/۴۴۰
لبنان	۰/۴۵۵	۰/۴۲۸	۰/۴۹۵	۰/۳۵۶	۰/۷۳۶	۰/۶۷۵
ایران	۰/۸۱۰	۰/۴۰۶	۰/۴۵۹	۰/۳۶۹	۰/۳۴۵	۰/۳۸۹
عراق	۰/۳۵۸	۰/۴۴۱	۰/۷۵۳	۰/۵۷۳	۰/۶۲۶	۰/۶۸۳
سوریه	۰/۴۹۸	۰/۴۸۹	۰/۳۷۲	۰/۳۹۸	۰/۴۳۵	۰/۴۴۸
افغانستان	۰/۴۲۴	۰/۱۴۸	۰/۷۱۵	۰/۳۹۰	۰/۴۷۹	۰/۴۶۲

منبع: بانک جهانی (محاسبات محققین)

به طور خاص، کشورهایی که با مشکلات حکمرانی مواجه‌اند یا درگیر فساد و بی‌ثباتی سیاسی هستند، مانند ایران، عراق و افغانستان، علی‌رغم برخورداری از منابع طبیعی، نتوانسته‌اند به سطح مطلوبی از رفاه دست یابند. این امر حاکی از این است که حکمرانی خوب و سیاست‌های مؤثر، در کنار رشد اقتصادی، به تأمین رفاه

اجتماعی و توسعه پایدار کمک می‌کند. در این میان، شاخص‌های حکمرانی خوب نظیر کیفیت قانون، کارآیی دولت، ثبات سیاسی و کنترل فساد، به‌وضوح بر وضعیت رفاه تأثیرگذار هستند. برای نمونه، کشورهایی همچون گرجستان و قبرس باوجود درآمد سرانه کمتر، از حکمرانی مؤثرتری برخوردار بوده و در نتیجه توانسته‌اند به سطوح بالاتری از رفاه دست یابند. درمقابل، کشورهایمانند عربستان سعودی و عراق که با چالش‌های حکمرانی و فساد مواجه‌اند، نسبت به همسایگان خود رفاه کمتری دارند. به‌طور کلی، حکمرانی خوب، در کنار منابع طبیعی و افزایش درآمد سرانه، می‌تواند به‌طور مؤثری به بهبود رفاه و توسعه کمک کند؛ بنابراین، افزایش درآمد سرانه به‌خودی‌خود کافی نیست و برای دستیابی به رفاه بلندمدت و پایدار، باید به بهبود حکمرانی، سرمایه‌گذاری در انسان‌ها و ارتقای زیرساخت‌های اجتماعی توجه ویژه‌ای شود.

۴. یافته‌های پژوهش

۱.۴ آزمون مانایی و هم‌جمعی

در پژوهش حاضر برای بررسی مانایی متغیرها و جلوگیری از رگرسیون کاذب، از آزمون لوین-لین-چو استفاده شده است. آزمون لوین-لین-چو یکی از روش‌های آماری برای بررسی مانایی یا پایایی سری‌های زمانی در داده‌های تابلویی است. این آزمون برای داده‌های تابلویی که شامل مشاهدات متعدد برای هر مقطع در طول زمان است، مناسب است. این آزمون فرضیه صفر مبنی بر عدم وجود ریشه واحد برای تمامی مقاطع را در برابر فرضیه جایگزین وجود ریشه واحد برای حداقل یک مقطع آزمون می‌کند. مطابق با جدول (۳)، متغیرها در سطح احتمال ۵ درصد مانا و تعدادی از متغیرها از جمله (رفاه لگاتوم، نرخ شهرنشینی، نسبت مخارج بهداشت به تولید، بازبودن اقتصاد، کیفیت قانون) در حالت اولیه نامانا بوده‌اند؛ اما پس از اعمال یک‌بار تفاضل‌گیری، مانایی آنها تأیید شده است.

جدول ۳. نتایج آزمون ریشه واحد لوین-لین-چو

متغیرها	آماره آزمون	سطح احتمال	نتیجه
رفاه لگاتوم	-۶/۵۱	۰/۰۰۰	در یک تفاضل (تأیید یک ریشه واحد)
لگاریتم درآمد سرانه	-۵/۱۷	۰/۰۰۰	تأیید مانایی
نرخ توم	-۱۱/۶۶	۰/۰۰۰	تأیید مانایی
نسبت سرمایه‌گذاری به تولید	-۳/۵۷	۰/۰۰۰	تأیید مانایی
نرخ شهرنشینی	-۳/۸۵	۰/۰۰۰	در یک تفاضل (یک ریشه واحد)
نسبت مخارج بهداشت به تولید	-۶/۸۸	۰/۰۰۰	در یک تفاضل (یک ریشه واحد)
امید به زندگی	-۳/۷۲	۰/۰۰۰	تأیید مانایی
حکمرانی خوب	-۱/۷۵	۰/۰۳۹	تأیید مانایی
بازبودن اقتصاد	-۶/۵۰	۰/۰۰۰	در یک تفاضل (یک ریشه واحد)
کیفیت قانون	-۵/۷۴	۰/۰۰۰	در یک تفاضل (یک ریشه واحد)
کارآیی و اثربخشی دولت	-۱/۸۲	۰/۰۳۴	تأیید مانایی
ثبات سیاسی و عدم خشونت	-۲/۳۶	۰/۰۰۹	تأیید مانایی
صدا و پاسخ‌گویی	-۵/۶۸	۰/۰۰۰	تأیید مانایی
کنترل فساد	-۱/۷۰	۰/۰۴۴	تأیید مانایی
حاکمیت قانون	-۲/۷۶	۰/۰۰۲	تأیید مانایی

منبع: یافته‌های پژوهش

۴.۲ برآورد الگوهای پژوهش در روش اول

* آزمون‌های تشخیصی در روش اول

برای انتخاب بین روش‌های داده‌های تابلویی و داده‌های تلفیقی از آزمون چاو (F لیمر) استفاده می‌شود. در این آزمون، فرضیه صفر بیانگر یکسان بودن عرض از مبدأ (داده‌های تلفیقی) و فرضیه مقابل نشان‌دهنده ناهمسانی عرض از مبدأ (داده‌های تابلویی) است. اگر مقدار سطح احتمال محاسبه شده بیشتر از ۵ درصد باشد، فرض صفر رد نمی‌شود و باید از روش داده‌های تلفیقی استفاده کرد؛ در غیر این صورت، از روش داده‌های تابلویی استفاده خواهد شد. اگر بعد از انجام چاو فرضیه صفر پذیرش نشود، این پرسش مطرح می‌شود که برآورد مدل داده‌های تابلویی پنال باید در قالب

کدام‌یک از دو روش اثر ثابت و اثر تصادفی انجام شود. اگر مقدار سطح احتمال محاسبه‌شده بیشتر از ۵ درصد باشد، فرض صفر رد نمی‌شود و از روش اثر تصادفی استفاده می‌شود؛ درغیراین‌صورت، از روش اثرات ثابت استفاده خواهد شد. نتایج آزمون چاو در جدول (۴) که شامل شاخص رفاه لگاتوم و شاخص درآمد سرانه هستند، سطح احتمال محاسبه‌شده کمتر از ۵ است؛ درنتیجه، فرض صفر پذیرفته نشده که بیانگر مناسب بودن روش داده‌های تابلویی است. همچنین مطابق با نتایج آزمون هاسمن چون سطح احتمال محاسبه‌شده کمتر از ۵ شده، فرض صفر پذیرش نمی‌شود و بیانگر مناسب بودن روش اثر ثابت برای برآورد مدل است. درنتیجه، مقدار احتمال $0/985$ به‌دست‌آمده بدان معناست که نمی‌توان فرضیه صفر را رد کرد و درنتیجه، از نظر آماری، تفاوت بین ضرایب در مدل‌های اثرات ثابت و تصادفی معنادار نیست. براساس نتایج آزمون هاسمن، در برآورد روش اثرات تصادفی مناسب‌تر است. همچنین آزمون هاسمن برای شاخص لگاریتم درآمد سرانه مقدار احتمال به‌دست‌آمده کمتر از $0/05$ است و فرض صفر رد می‌شود؛ بنابراین، استفاده از روش اثرات ثابت مناسب‌تر است.

جدول ۴. آزمون‌های چاو و هاسمن در روش اول

آزمون چاو (انتخاب بین روش داده‌های تلفیقی و داده‌های تابلویی)			
متغیر وابسته و شماره رابطه	مقدار آماره	سطح احتمال	نتیجه
رفاه لگاتوم (۱)	۵۹/۳	۰/۰۰۰	داده‌های تابلویی
لگاریتم درآمد سرانه (۲)	۱۳۵۳/۳	۰/۰۰۰	داده‌های تابلویی
آزمون هاسمن (انتخاب بین روش اثر ثابت و روش اثر تصادفی)			
متغیر وابسته و رابطه	مقدار آماره	سطح احتمال	نتیجه
رفاه لگاتوم (۱)	۰/۳۷	۰/۹۸۵	روش اثرات تصادفی
لگاریتم درآمد سرانه (۲)	۱۶/۴	۰/۰۰۲	روش اثرات ثابت

منبع: خروجی آزمون

* آزمون‌های پس‌آوردی

برای آزمون خودهمبستگی مشکلی مرتبط با داده‌های سری‌زمانی و ناهمسانی واریانس مرتبط با داده‌های مقطعی است. در این راستا، آزمون والد اصلاح‌شده یکی

از روش‌های تشخیص ناهمسانی واریانس در داده‌های تابلویی است؛ به طوری که فرض صفر، مبتنی بر همسانی واریانس و فرض مقابل، مبتنی بر ناهمسانی واریانس است. براساس خروجی آزمون‌های والد تعدیل‌شده در جدول (۵)، مقدار کمتر از ۵ درصد نشان‌دهنده عدم پذیرش فرضیه صفر و به تبع آن، وجود ناهمسانی واریانس در مدل لگاریتم درآمد سرانه است. به منظور وجود یا عدم وجود خودهمبستگی جملات خطا در داده‌های تابلویی، از آزمون وولدریج استفاده شده است. آزمون وولدریج یک آزمون آماری است که برای بررسی وجود خودهمبستگی در داده‌های تابلویی به کار می‌رود. خودهمبستگی به این معنی است که بین مقادیر یک متغیر در طول زمان، همبستگی وجود دارد. به عبارت دیگر، مقدار یک متغیر در یک دوره زمانی، تحت تأثیر مقدار آن در دوره‌های زمانی قبلی است. اگر سطح معناداری بیشتر از ۵ درصد باشد، بیانگر عدم وجود خودهمبستگی خواهد بود (دروکر دیوید، ۲۰۰۳). این آزمون با استفاده از باقیمانده‌های رگرسیون مرتبه اول، به آزمون خودهمبستگی می‌پردازد؛ به طوری که در فرضیه صفر خودهمبستگی مرتبه اول وجود ندارد و در مقابل فرضیه صفر خودهمبستگی مرتبه اول وجود دارد. با توجه به خروجی جدول (۵) که سطح احتمال کمتر از ۵ درصد و معنادار است، فرضیه صفر مبتنی بر عدم وجود خودهمبستگی مرتبه اول پذیرفته نمی‌شود. این بدان معناست که شواهد قوی برای وجود خودهمبستگی مرتبه اول در داده‌های تابلویی هر دو مدل وجود دارد؛ بنابراین از تخمین‌زن FGLS استفاده می‌شود.

جدول ۵. آزمون واریانس ناهمسانی والد تعدیل‌شده و آزمون خودهمبستگی وولدریج در روش اول

آزمون واریانس ناهمسانی والد تعدیل‌شده			
نتیجه	سطح احتمال	مقدار آماره	متغیر وابسته و شماره رابطه
ناهمسانی واریانس وجود دارد.	۰/۰۰۰	۲۱۶/۴	لگاریتم درآمد سرانه (۲)
آزمون خودهمبستگی وولدریج			
نتیجه	سطح احتمال	مقدار آماره	متغیر وابسته و شماره رابطه
خودهمبستگی وجود دارد.	۰/۰۰۰	۲۷/۹	لگاریتم درآمد سرانه (۲)

منبع: خروجی آزمون

همچنین براساس جدول (۶) مقدار احتمال برای آماره‌های آزمون هم‌انباشتگی کائو کمتر از ۰/۰۵ است، در نتیجه، فرض عدم وجود رابطه بلندمدت میان متغیرهای مدل رد می‌شود و نتیجه گرفته می‌شود که متغیرهای مدل، در هریک از مدل‌های فوق، هم‌انباشته هستند.

جدول ۶. آزمون کائو در روش اول

نتیجه	سطح احتمال	مقدار	آماره آزمون	متغیر وابسته و شماره رابطه
رد فرض صفر	۰/۰۰۰	-۱۰/۹۰	دیکی-فولر اصلاح شده	رفاه لگاتوم (۱)
رد فرض صفر	۰/۰۰۰	-۹/۹۵	دیکی-فولر	
رد فرض صفر	۰/۰۰۰	-۵/۳۵	دیکی-فولر تعمیم یافته	
رد فرض صفر	۰/۰۰۰	-۱۸/۲۵	دیکی-فولر اصلاح شده	لگاریتم درآمد سرانه (۲)
رد فرض صفر	۰/۰۰۰	-۱۳/۶۹	دیکی-فولر	
رد فرض صفر	۰/۰۰۰	-۲۰/۳۶	دیکی-فولر تعمیم یافته	

منبع: خروجی آزمون

* نتایج برآورد الگوهای پژوهش در روش اول:

باتوجه به جدول (۷)، حکمرانی خوب دارای ضریب مثبت بوده و بیانگر آن است که ارتقای سطح حکمرانی خوب با بهبود در سطح رفاه همراه است؛ به نحوی که افزایش یک واحد در میانگین حکمرانی خوب، رفاه را به میزان ۰/۰۳۱۲ واحد افزایش می‌دهد. این یافته بر اهمیت نهادهای قوی، حاکمیت قانون و کاهش فساد برای دستیابی به سطوح بالاتر رفاه تأکید می‌کند، ضریب مثبت لگاریتم درآمد سرانه حاکی از آن است که بهبود درآمد سرانه تأثیر مطلوبی بر رفاه دارد؛ به نحوی که افزایش یک درصد درآمد سرانه، رفاه به میزان ۰/۱۵۳ واحد افزایش می‌دهد. این نتیجه، نقش حیاتی رشد اقتصادی در ارتقای رفاه جوامع را برجسته می‌سازد. به دنبال آن، ضریب مثبت نرخ تورم نشان می‌دهد که افزایش یک درصدی در تورم، رفاه را به میزان ۰/۰۲۷ واحد افزایش می‌دهد که مخالف انتظارات پژوهش است. این نتیجه ممکن است نشان‌دهنده شرایط خاصی باشد که در آن، تورم با رفاه مرتبط

است. به‌عنوان مثال، تورم ملایم می‌تواند به تحریک فعالیت‌های اقتصادی و افزایش سودآوری شرکت‌ها کمک کند که به‌نوبه خود می‌تواند رفاه را افزایش دهد. همچنین ضریب مثبت نسبت سرمایه‌گذاری به تولید نشان می‌دهد که افزایش یک درصدی در نسبت سرمایه‌گذاری به تولید، رفاه را به میزان $0/082$ واحد افزایش می‌دهد. نسبت سرمایه‌گذاری به تولید به‌عنوان یک موتور محرکه رشد در اقتصاد و ایجاد فرصت‌های شغلی، نقش مهمی در بهبود رفاه ایفا می‌کند.

باتوجه به جدول (۸) که در آن لگاریتم درآمد سرانه به‌عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است، حکمرانی خوب با اثر معناداری بر درآمد سرانه همراه نیست. بعضی از کشورهای حاشیه خلیج فارس همچون عربستان سعودی باتوجه به اینکه درآمد نفتی بالایی دارد و با شاخص درآمد سرانه بالا؛ اما در قسمت شاخص حکمرانی خوب ضعیف عمل کرده‌اند و از نگاه حکمرانی خوب در رتبه پایین قرار دارند. ضریب برآوردی نسبت سرمایه‌گذاری به تولید نیز معنادار نیست. این امر نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری نمی‌تواند به‌تنهایی به‌طور قابل توجهی درآمد سرانه را افزایش دهد. به‌عبارت‌دیگر، برای اینکه سرمایه‌گذاری به تولید منجر شود، احتمالاً به عواملی مانند زیرساخت‌های مناسب، نیروی کار ماهر و محیط کسب‌وکار مساعد نیاز دارد. اثر لگاریتم نیروی کار بر درآمد سرانه منفی است؛ یعنی افزایش در نیروی منجر به کاهش درآمد سرانه می‌شود. براین‌اساس، افزایش یک درصدی در نیروی کار، درآمد سرانه را به میزان $0/314$ درصد کاهش می‌دهد. این پدیده می‌تواند ناشی از عوامل کاهش بازدهی نهایی، کمبود سرمایه و فناوری و اشتغال ناقص باشد. درجه بازبودن اقتصادی اثر مثبتی بر درآمد سرانه دارد؛ این بدان معناست که با افزایش یک درصدی در بازبودن اقتصاد، درآمد سرانه $0/14$ درصد افزایش می‌یابد؛ بر این مبنا افزایش بازبودن اقتصادی (به‌عنوان مثال، از طریق افزایش صادرات و واردات) باعث افزایش درآمد سرانه می‌شود. این یافته با نظریه‌های تجارت بین‌الملل سازگار است که نشان می‌دهد بازبودن اقتصادی باعث افزایش رقابت، انتقال فناوری و بهره‌وری می‌شود. این امر، برای شرکت‌ها فرصت‌های بیشتری را فراهم می‌کند تا با استفاده از فناوری‌های جدید و رقابت در بازارهای جهانی، کارایی خود را افزایش دهند.

جدول ۷. نتایج برآورد الگوی پژوهش بر مبنای شاخص رفاه لگاتوم در روش اول با روش اثر تصادفی

سطح احتمال	انحراف معیار	ضرایب	
۰/۰۰۵	۰/۰۱۱	۰/۰۳۱	میانگین حکمرانی خوب
۰/۰۴۴	۰/۰۷۶	۰/۱۵۳	لگاریتم درآمد سرانه
۰/۰۷۸	۰/۰۱۵	۰/۰۲۷	نرخ تورم
۰/۰۶۶	۰/۰۴۴	۰/۰۸۲	نسبت سرمایه‌گذاری به تولید

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۸. نتایج نهایی برآورد الگوی پژوهش بر مبنای لگاریتم درآمد سرانه در روش اول با

تخمین‌زن FGLS

سطح احتمال	انحراف معیار	ضرایب	
۰/۴۹۳	۰/۰۰۰	-۰/۰۰۰۴	میانگین حکمرانی خوب
۰/۸۸۲	۰/۰۰۱	۰/۰۰۲	نسبت سرمایه‌گذاری به تولید
۰/۰۰۰	۰/۰۲۷	-۰/۳۱۴	لگاریتم نیروی کار
۰/۰۱۸	۰/۰۰۰	۰/۰۰۱۴	درجهٔ بازبودن اقتصاد

منبع: یافته‌های پژوهش

۴.۳ برآورد الگوهای پژوهش در روش دوم

* آزمون‌های تشخیصی در روش دوم

مطابق با نتایج آزمون چاو در جدول (۹)، که شامل شاخص رفاه لگاتوم لگاریتم درآمد سرانه به‌عنوان متغیرهای وابسته در مدل‌های مجزا هستند، سطح احتمال محاسبه‌شده کمتر از ۵ است؛ در نتیجه، فرض صفر پذیرفته نشده که بیانگر مناسب بودن روش داده‌های تابلویی نسبت به روش داده‌های تلفیقی در برآورد مدل است. همچنین مطابق با نتایج آزمون هاسمن چون سطح احتمال محاسبه‌شده کمتر از ۵ شده، فرض صفر پذیرش نمی‌شود و بیانگر مناسب بودن روش اثر ثابت برای هر دو مدل است.

جدول ۹. آزمون‌های چاو و هاسمن در روش دوم

آزمون چاو (انتخاب بین روش داده‌های تلفیقی و داده‌های تابلویی)			
متغیر وابسته و شماره رابطه	مقدار آماره	سطح احتمال	نتیجه
رفاه لگاتوم (۱)	۵۹/۳	۰/۰۰۰	داده‌های تابلویی
لگاریتم درآمد سرانه (۲)	۱۳۵۳/۳	۰/۰۰۰	داده‌های تابلویی
آزمون هاسمن (انتخاب بین روش اثر ثابت و روش اثر تصادفی)			
متغیر وابسته و رابطه	مقدار آماره	سطح احتمال	نتیجه
رفاه لگاتوم (۱)	۱۵/۸	۰/۰۷۱	روش اثر ثابت
لگاریتم درآمد سرانه (۲)	۳۲/۸	۰/۰۰۰	روش اثر ثابت

منبع: خروجی آزمون

* آزمون‌های پس‌آوردی در روش دوم

براساس خروجی آزمون‌های والد تعدیل‌شده در جدول (۱۰) کمتر از ۵ درصد تأیید بر عدم پذیرش فرضیه صفر و در نتیجه وجود واریانس ناهمسانی است. همچنین برای مدل ۲، سطح احتمال آماره در آزمون خودهمبستگی و ولدریج کمتر از ۵ درصد شده و در نتیجه، فرضیه صفر مبنی بر عدم وجود خودهمبستگی مرتبه اول پذیرفته نمی‌شود. بر این مبنای، خودهمبستگی مرتبه اول تنها در مدل ۲ وجود دارد. در مجموع و باتوجه به نتایج دو آزمون مذکور، لازم است تا برای هر سه مدل در برآورد الگو از تخمین‌زن FGLS استفاده شود.

جدول ۱۰. آزمون واریانس ناهمسانی والد تعدیل‌شده و آزمون خودهمبستگی و ولدریج در روش دوم

آزمون واریانس ناهمسانی والد تعدیل‌شده			
متغیر وابسته و شماره رابطه	مقدار آماره	سطح احتمال	نتیجه
رفاه لگاتوم (۱)	۱۴۶۱۵/۱	۰/۰۰۰	ناهمسانی واریانس وجود دارد.
لگاریتم درآمد سرانه (۲)	۲۷۱/۶	۰/۰۰۰	ناهمسانی واریانس وجود دارد.
آزمون خودهمبستگی و ولدریج			
متغیر وابسته و شماره رابطه	مقدار آماره	سطح احتمال	نتیجه
رفاه لگاتوم (۱)	۰/۰۳۰	۰/۸۶۵	خودهمبستگی وجود ندارد.
لگاریتم درآمد سرانه (۲)	۸۵/۷	۰/۰۰۰	خودهمبستگی وجود دارد.

منبع: خروجی آزمون

همچنین براساس جدول (۱۱)، مقدار احتمال برای آماره‌های آزمون هم‌انباشتگی کائو کمتر از ۰/۰۵ است؛ در نتیجه، فرض عدم وجود رابطه بلندمدت میان متغیرهای مدل رد می‌شود و نتیجه گرفته می‌شود متغیرهای مدل، در هر یک از مدل‌های فوق، هم‌انباشته هستند.

جدول ۱۱. آزمون کائو در روش دوم

نتیجه	سطح احتمال	مقدار	آماره آزمون	متغیر وابسته و شماره رابطه
رد فرض صفر	۰/۰۰۰	-۱۲/۰۱	دیکی-فولر اصلاح‌شده	رفاه لگاتوم (۱)
رد فرض صفر	۰/۰۰۰	-۱۱/۱۶	دیکی-فولر	
رد فرض صفر	۰/۰۰۰	-۶/۴۴	دیکی-فولر تعمیم‌یافته	
رد فرض صفر	۰/۰۰۰	-۳/۸۹	دیکی-فولر اصلاح‌شده	لگاریتم درآمد سرانه (۳)
رد فرض صفر	۰/۰۰۰	-۴/۳۳	دیکی-فولر	
رد فرض صفر	۰/۰۰۰	-۷/۳۵	دیکی-فولر تعمیم‌یافته	

منبع: خروجی آزمون

* نتایج برآورد الگوهای پژوهش در روش دوم

باتوجه به جدول (۱۲)، کیفیت قانون تأثیر مثبت بر رفاه اقتصادی دارد؛ به طوری که به ازای یک واحد افزایش در کیفیت قانون، رفاه ۲/۲۴۱ واحد افزایش می‌دهد. بر این مبنا، قوانین بهتر و قوی‌تر می‌توانند از مجرای افزایش سرمایه‌گذاری، کاهش فساد و بهبود کارایی اقتصادی، رفاه اقتصادی جامعه نیز افزایش دهند. همچنین، ثبات سیاسی، حق اظهارنظر، پاسخ‌گویی و حاکمیت قانون با تأثیری مثبت بر رفاه همراه‌اند. براساس نتایج، هر واحد افزایش در شاخص‌های ثبات سیاسی، حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی و حاکمیت قانون، به ترتیب، موجب افزایش رفاه اقتصادی به میزان ۰/۹۴۵، ۲/۷۳۴ و ۳/۷۹۸ واحد می‌شوند. بر این اساس، کشورهای با ثبات سیاسی بیشتر معمولاً سرمایه‌گذاری بیشتری جذب می‌کنند و رشد اقتصادی بهتری دارند و از این مجرا، افزایش رفاه حاصل می‌شود. همچنین، بهبود حق اظهارنظر و آزادی بیان باعث بهبود حکمرانی، کاهش فساد و افزایش مشارکت شهروندان در فرآیندهای سیاسی و اقتصادی می‌شود و حاکمیت قانون قوی می‌تواند باعث ایجاد

یک محیط کسب و کار پایدار و قابل پیش‌بینی شود که سرمایه‌گذاری را تشویق می‌کند و رشد اقتصادی را افزایش می‌دهد و در نتیجه تمامی این عوامل به رفاه بیشتر منجر می‌شوند. در این مدل کارآیی و اثربخشی دولت و کنترل فساد با اثر معناداری همراه نیست. درآمد سرانه مطابق با انتظار به‌طور مثبت بر رفاه اقتصادی اثرگذار است و هر یک درصد افزایش درآمد سرانه، رفاه اقتصادی را به میزان $0/057$ واحد افزایش می‌دهد. همچنین نرخ تورم نیز تأثیر مثبتی بر رفاه اقتصادی دارد. ماندل و توبین استدلال می‌کنند که افزایش در نرخ تورم، نرخ بهره اسمی را افزایش و تراز واقعی پول را کاهش می‌دهد؛ اما در مقابل، کاهش در تراز واقعی باعث کاهش مصرف (افزایش پس‌انداز) و کاهش در نرخ بهره واقعی و افزایش سرمایه‌گذاری می‌شود. در شرایط خاص، نرخ تورم مثبت و کنترل‌شده می‌تواند اثر مثبتی بر رفاه اقتصادی داشته باشد؛ در حالی که به‌طور عموم تصور می‌شود تورم و رفاه در تضادند، نرخ تورم ملایم (معمولاً ۱ تا ۳ درصد) می‌تواند با تحریک تقاضا و جلوگیری از رکود تورمی، نقش مثبتی ایفا کند. این امر به این دلیل است که انتظارات تورمی مثبت، سرمایه‌گذاری‌ها را تشویق کرده و از تعویق خریدها به امید کاهش قیمت‌ها جلوگیری می‌کند. همچنین، تورم مثبت به انعطاف‌پذیری بازار کار کمک می‌کند و امکان کاهش دستمزدهای واقعی را بدون کاهش اسمی فراهم می‌آورد که از اخراج‌های گسترده جلوگیری کرده و اشتغال را حفظ می‌کند (ماندل و توبین، ۱۹۶۳).

بر اساس جدول (۱۳)، نتایج نشان می‌دهد که شاخص‌های کیفیت قانون، کارآیی و اثربخشی دولت، ثبات سیاسی و عدم خشونت و حاکمیت قانون اثری مثبت بر درآمد سرانه دارد؛ به نحوی که با افزایش هر واحد در این شاخص‌ها، درآمد سرانه به ترتیب به میزان $0/115$ ، $0/178$ ، $0/085$ و $0/368$ درصد افزایش می‌یابد. این در حالی است که شاخص حق اظهار نظر و پاسخ‌گویی با تأثیر منفی بر درآمد سرانه همراه است. این یافته‌ها تأکید می‌کنند که توانایی دولت در ارائه خدمات عمومی کارآمد و اجرای قوانین و سیاست‌های اقتصادی مناسب، نقش محوری‌ای در توسعه اقتصادی ایفا می‌کند. کشورهایی که از ثبات سیاسی برخوردار بوده و سطوح پایینی

از خشونت را تجربه می‌کنند، به‌طورمعمول درآمد سرانه بالاتری دارند؛ چراکه ثبات سیاسی، محیطی امن و قابل پیش‌بینی‌ای را برای سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های اقتصادی فراهم می‌آورد. علاوه بر این، وجود حاکمیت قانون قوی‌تر نیز با درآمد سرانه بالاتری همراه است؛ زیرا حاکمیت قانون، حقوق مالکیت را تضمین، قراردادهای را اجرا و از سوءاستفاده از قدرت جلوگیری می‌کند.

مشابه با روش اول، در این روش نیز، اثر نسبت سرمایه‌گذاری به تولید بر درآمد سرانه معنادار نیست. همچنین به‌طور مشابه، ضریب برآوردی لگاریتم نیروی کار منفی است؛ بدان مفهوم که افزایش نیروی کار با فرض ثابت‌بودن سایر عوامل، با کاهش درآمد سرانه همراه است. همان‌طور که پیشتر مطرح شد، این پدیده می‌تواند ناشی از عوامل کاهش بازدهی نهایی، کمبود سرمایه و فناوری و اشتغال ناقص و بیکاری باشد. درجهٔ بازبودن اقتصادی نیز به‌طور مثبتی بر درآمد سرانه اثرگذار است. بر این اساس، افزایش نسبت صادرات و واردات به تولید، با افزایش درآمد سرانه همراه بوده که در سازگاری با نظریه‌های تجارت بین‌الملل است.

جدول ۱۲. نتایج برآورد الگوی پژوهش بر مبنای شاخص رفاه لگاتوم در روش دوم با تخمین‌زن

FGLS

سطح احتمال	انحراف معیار	ضرایب	
۰/۰۰۰	۰/۴۱۶	۲/۲۴۱	کیفیت قانون
۰/۲۷۲	۰/۵۰۲	۰/۵۵۲	کارآیی و اثربخشی دولت
۰/۰۰۲	۰/۳۱۱	۰/۹۴۵	ثبات سیاسی و عدم خشونت
۰/۰۰۰	۰/۲۵۹	۲/۷۳۴	حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی
۰/۳۵۷	۰/۵۸۷	۰/۵۴۱	کنترل فساد
۰/۰۰۰	۰/۵۶۶	۳/۷۹۸	حاکمیت قانون
۰/۰۰۰	۰/۰۱۳	۰/۰۵۷	لگاریتم درآمد سرانه
۰/۰۰۰	۰/۰۱۵	۰/۰۵۱	نرخ تورم
۰/۵۶۲	۰/۰۲۲	۰/۰۱۳	نسبت سرمایه‌گذاری به تولید

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۱۳. نتایج نهایی برآورد الگوی پژوهش بر مبنای لگاریتم درآمد سرانه در روش دوم با

تخمین زن FGLS

سطح احتمال	انحراف معیار	ضرایب	
۰/۰۸۵	۰/۰۶۶	۰/۱۱۵	کیفیت قانون
۰/۰۰۴	۰/۰۶۲	۰/۱۷۸	کارآیی و اثربخشی دولت
۰/۰۲۵	۰/۰۳۸	۰/۰۸۵	ثبات سیاسی و عدم خشونت
۰/۰۰۰	۰/۰۵۱	-۰/۲۰۰	حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی
۰/۸۸۴	۰/۰۶۵	۰/۰۰۹	کنترل فساد
۰/۰۰۰	۰/۰۸۲	۰/۳۶۸	حاکمیت قانون
۰/۱۷۸	۰/۰۰۱	-۰/۰۰۲	نسبت سرمایه‌گذاری به تولید
۰/۰۶۶	۰/۰۳۹	-۰/۰۷۲	لگاریتم نیروی کار
۰/۰۵۱	۰/۰۰۰	۰/۰۰۱	درجه بازبودن اقتصاد

منبع: یافته‌های پژوهش

۵. نتایج و ارائه پیشنهادها

در دنیای کنونی، با محدودیت منابع و تحولات پیچیده، تحلیل دقیق و رویکردهای نوآورانه به حکمرانی خوب و توسعه اقتصادی بیش‌ازپیش ضروری است. می‌توان حکمرانی خوب را چارچوبی برای تحقق منافع عمومی دانست که از طریق سیاست‌های هماهنگ و کارآمد، به دستیابی به اهداف توسعه‌ای کمک می‌کند.

نتایج حاصل از توصیف داده‌های پژوهش نشان می‌دهد که در میان کشورهای مورد بررسی، در مسیر توسعه اقتصادی، برخی با چالش‌های جدی‌ای مواجه‌اند. کشورهایمانند افغانستان، که با پایین‌ترین میانگین درآمد سرانه و شاخص رفاه روبه‌رو هستند، گرفتار بحران‌های اقتصادی و مشکلات عمیقی در حوزه‌هایی مانند آموزش، بهداشت و کیفیت زندگی‌اند. در ادامه همین الگو و باتوجه به تحقیق (ثروت نفت عراق: مسائل مربوط به حکومت‌داری و توسعه^۱) عراق نیز باوجود بهره‌مندی از منابع نفتی گسترده، به‌دلیل ناپایداری‌های سیاسی، فساد ساختاری و ضعف نهادهای حاکمیتی، نتوانسته است از شاخص خوبی برخوردار باشد. ایران نمونه‌ای دیگر از

کشورهایی است که با نوعی ناهمخوانی شاخص‌ها روبه‌رو است. همچنین لبنان تحت‌تأثیر بحران‌های شدید اقتصادی و سیاسی، با کاهش چشم‌گیری در شاخص‌های رفاه و ناتوانی در بهره‌برداری از ظرفیت‌های توسعه‌ای خود مواجه بوده است. برآیند این موارد نشان می‌دهد که صرف برخورداری از منابع طبیعی یا انسانی، نمی‌تواند به‌تنهایی تضمین‌کننده توسعه باشد؛ بلکه عوامل کلیدی‌تری مانند ثبات نهادی، شفافیت حکمرانی و سیاست‌گذاری مؤثر در این مسیر تعیین‌کننده‌اند. در نقطه مقابل، برخی کشورها توانسته‌اند با بهره‌گیری از حکمرانی خوب، مسیر متفاوتی را طی کنند. امارات متحده عربی نمونه‌ای موفق از مدیریت منابع نفتی در کنار سرمایه‌گذاری گسترده در زیرساخت‌های رفاهی، آموزشی و بهداشتی است که منجر به ارتقای سطح زندگی شهروندانش شده است. همچنین، قبرس که در شاخص رفاه نسبت به برخی کشورهای ثروتمند نفتی عملکرد بهتری دارد، گواه آن است که توسعه تنها در گرو درآمد بالا نیست؛ بلکه نیازمند اتخاذ سیاست‌های اجتماعی هدفمند و بهره‌مندی از نظام حکمرانی دموکراتیک است. ترکیه با اقتصادی بزرگ و متنوع، پیشرفت‌هایی کسب کرده؛ اما نوسانات اخیر در حوزه‌های اقتصادی و سیاسی، اثرات منفی‌ای بر ثبات و رفاه این کشور برجای گذاشته است. از سوی دیگر، کشورهایی مانند عمان با رویکردی متوازن و گرجستان با اصلاحات نهادی بعد از سال ۲۰۱۲ توانسته‌اند سطح مناسبی از توسعه را محقق سازند. در این میان، کشورهای کوچکتر اما ثروتمندی مانند بحرین، کویت و قطر نیز هر یک با استفاده بهینه از منابع و بهره‌گیری از نهادهای به‌نسبه باثبات، به سطوح بالایی از رفاه و درآمد سرانه دست یافته‌اند. به‌ویژه قطر که ثروتمندترین کشور در این فهرست است، توانسته در برخی از شاخص‌های حکمرانی خوب، گام‌هایی مؤثر در جهت ارتقای کیفیت زندگی بردارد.

نتایج حاصل از برآورد الگوی پژوهش با دو تخمین‌زن FGLS و RE نشان داد که حکمرانی خوب و متغیرهای اقتصادی مختلف تأثیرات معناداری بر رفاه اقتصادی و درآمد سرانه دارند. در روش اول، براساس نتایج جدول (۷)، متغیر حکمرانی خوب اثر مثبت و معناداری بر سطح رفاه دارد؛ به‌طوری‌که ارتقای حکمرانی خوب موجب بهبود قابل توجهی در رفاه اقتصادی می‌شود. این موضوع بر اهمیت وجود نهادهای قوی، حاکمیت قانون و مبارزه با فساد در بهبود کیفیت زندگی مردم تأکید دارد. به‌طور مشابه، درآمد سرانه نیز اثر مثبت و معناداری بر رفاه دارد که اهمیت رشد

اقتصادی را در ارتقای سطح رفاه جوامع نشان می‌دهد. از طرف دیگر، نسبت سرمایه‌گذاری به تولید نیز با بهبود رفاه همراه است که نشان می‌دهد سرمایه‌گذاری نقشی کلیدی در رشد اقتصادی و ایجاد فرصت‌های شغلی دارد.

نتایج جدول (۸) نشان می‌دهد که حکمرانی خوب به‌تنهایی تأثیر معناداری بر درآمد سرانه ندارد. همچنین، سرمایه‌گذاری به‌طور مستقل نمی‌تواند موجب رشد قابل توجه درآمد سرانه شود؛ مگر اینکه بسترهایی نظیر زیرساخت‌های مناسب و محیط کسب‌وکار مطلوب فراهم باشد. در مقابل، درجهٔ بازبودن اقتصادی اثر مثبت و معناداری بر درآمد سرانه دارد که نقش تجارت آزاد در انتقال فناوری، افزایش بهره‌وری و در نهایت ارتقای درآمد سرانه را نمایان می‌کند.

در روش دوم، براساس نتایج جدول (۱۲)، شاخص کیفیت قانون به‌عنوان یکی از اجزای کلیدی حکمرانی خوب، اثر مثبت و معناداری بر رفاه اقتصادی دارد. وجود قوانین شفاف، قابل پیش‌بینی و اجرایی می‌تواند از طریق کاهش فساد و تسهیل سرمایه‌گذاری، موجب بهبود رفاه اقتصادی شود. سایر مؤلفه‌های حکمرانی از جمله ثبات سیاسی، حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی و حاکمیت قانون نیز همگی اثری مثبت و معنادار بر رفاه اقتصادی دارند؛ به‌ویژه، حاکمیت قانون و ثبات سیاسی، با تأثیرات مثبت خود، نشان می‌دهند که کشورهایی با ثبات سیاسی و فضای باز سیاسی، محیطی مساعدتر برای سرمایه‌گذاری و بهره‌گیری از ظرفیت‌های اقتصادی فراهم می‌آورند که در نهایت به ارتقای رفاه منتهی می‌شود. همچنین، متغیرهای اقتصادی‌ای مانند درآمد سرانه و نرخ تورم نیز نقش مثبتی در بهبود رفاه ایفا می‌کنند.

در جدول (۱۳)، بررسی اثر مؤلفه‌های حکمرانی بر درآمد سرانه نشان می‌دهد که شاخص‌های کیفیت قانون، کارآیی و اثربخشی دولت، ثبات سیاسی و حاکمیت قانون همگی اثر مثبت و معناداری دارند؛ به‌ویژه، حاکمیت قانون بیشترین تأثیر را در افزایش درآمد سرانه دارد. این یافته‌ها نشان می‌دهند که ساختارهای نهادی کارآمد و وجود حاکمیت قانون می‌توانند از طریق تضمین حقوق مالکیت، کاهش ناطمینانی و بهبود فضای کسب‌وکار، موجب افزایش درآمد سرانه شوند. در مقابل، شاخص حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی اثر منفی‌ای بر درآمد سرانه دارد که این ممکن است به تضادهای کوتاه‌مدت میان آزادسازی سیاسی و ثبات اقتصادی در برخی کشورها اشاره داشته باشد. با توجه به نتایج، پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران جهت بهبود حکمرانی خوب و توسعهٔ اقتصادی بر موارد زیر تمرکز کنند:

تقویت حکمرانی خوب و نهادهای دولتی: تقویت نهادهای دولتی، تقویت حاکمیت قانون و کاهش فساد؛ به‌ویژه از طریق اصلاحات در دستگاه‌های نظارتی و قضایی، نقشی کلیدی در ارتقای رفاه دارد. سیاست‌گذاران باید به ایجاد نهادهای مستقل و کارآمد توجه کنند که قادر به اجرای قوانین و مقابله با فساد باشند؛ چون حکمرانی خوب تأثیر مثبتی بر رفاه اقتصادی دارد و چون این نتایج بر اهمیت نهادهای قوی تأکید دارند، اصلاحات حکمرانی می‌تواند منجر به رشد اقتصادی پایدارتر شود.

تقویت ثبات سیاسی و ایجاد فضای باز برای بیان نظرات: توسعه ثبات سیاسی و ایجاد محیطی آزاد برای اظهارنظر و مشارکت در فرآیندهای اقتصادی و اجتماعی ضروری است. سیاست‌های ترویج دموکراسی و آزادسازی اقتصادی می‌تواند به رشد درآمد سرانه و رفاه عمومی کمک کند. براساس نتایج، افزایش در ثبات سیاسی، حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی، تأثیر مثبتی بر رفاه و درآمد سرانه دارد. کشورهای با ثبات سیاسی بیشتر معمولاً سرمایه‌گذاری بیشتری جذب می‌کنند و رشد اقتصادی بهتری دارند.

ترویج بازبودن اقتصاد و گسترش تجارت بین‌المللی: تقویت سیاست‌های تجارت آزاد و گسترش ارتباطات تجاری با کشورهای دیگر می‌تواند به افزایش رقابت، انتقال فناوری و بهبود بهره‌وری در کشور منجر شود. باید تلاش کرد تا صادرات و واردات به تولید افزایش یابد. نتایج نشان می‌دهند که بازبودن اقتصادی و افزایش تبادل تجاری با کشورهای دیگر منجر به افزایش درآمد سرانه و بهبود شرایط اقتصادی می‌شود. این امر می‌تواند به انتقال فناوری‌های نوین و ارتقای استانداردهای تولید کمک کند. تحقق هدف ارتقای سطح رفاه در کشورهای جنوب غرب آسیا مستلزم اصلاحات عمیق نهادی، افزایش مشارکت اجتماعی و مدیریت متوازن منابع است. در سایه ثبات سیاسی همراه با آزادی‌های مدنی، حاکمیت قانون و سیاست‌های اقتصادی هوشمندانه می‌توان به توسعه اقتصادی پایدار و شکوفایی اقتصادی در این کشورها (جنوب غرب آسیا) دست یافت.

پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران ضمن توجه به ویژگی‌های خاص اقتصادی و اجتماعی هر کشور، رویکردی فراگیر و متعادل برای تقویت حکمرانی خوب اتخاذ کنند تا زمینه‌ساز ارتقای کیفیت زندگی شهروندان و تحقق اهداف توسعه‌ای باشد.

تعارض منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافی را اعلام نمی‌کنند.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان به‌طور مساوی در مفهوم‌سازی و نگارش سهیم بودند. همه نویسندگان، محتوای نسخه خطی را تأیید کردند و درمورد تمام جنبه‌های کار توافق داشتند.

سپاسگزاری‌ها

نویسندگان از تمامی مشاوران علمی در این مقاله قدردانی می‌کنند.

منابع

برهانی‌پور، علیرضا؛ گرائی‌نژاد، غلامرضا؛ دقیقی اصلی، علیرضا و هادی‌نژاد، منیژه (۱۳۹۹). «تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی کشورهای با درآمد سرانه متوسط و بالا». پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، ۱۲(۴۵)، ۹۵-۱۱۴.

Doi:10.30473/egdr.2020.52518.5783

بهریزی، محمد؛ درخشان، مژگان و مهدی، محمدباقری (۱۳۹۹). «بررسی رابطه شاخص‌های شفافیت و پاسخ‌گویی و کنترل فساد بر شاخص رفاه لگاتوم: مطالعه کشورهای حوزه سند چشم‌انداز توسعه کشور»، ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۳(۲)، ۳۷-۶۸.

<http://noo.rs/j6008>

تقوی، مهدی؛ نیکومرام، هاشم؛ غفاری، فرهاد و طوطیان، صدیقه (۱۳۹۰). «رابطه فساد اداری و رشد اقتصادی در کشورهای عضو اپک»، پژوهشگر مدیریت، ۸(۲۱)، ۸۸-۱۳۳.

sid.ir/paper/151412/fa

جلالی نائینی، احمدرضا؛ یحیی‌آبادی، محمدامین و علی‌پور، حسین (۱۴۰۳). «بررسی اثر حکمرانی بر رشد اقتصادی بر پایه داده‌های پانلی»، پژوهشنامه اقتصاد و برنامه‌ریزی، ۳۹(۳)، ۴۵-۷۰.

<http://eprj.ir/article-1-2337-fa.html>

حاجیلی دوجی، معصومه و علمی، زهرامیلا (۱۴۰۳). «تأثیر حکمرانی خوب بر نابرابری درآمد با تأکید بر بی‌ثباتی سیاسی»، تحلیل‌های اقتصادی توسعه ایران، ۱۰(۱)، ۲۵۰-۲۷۷.

Doi:10.22051/ieda.2024.46408.1406

حسین‌زاده بحرینی، محمدحسین (۱۳۸۳). «عوامل مؤثر بر امنیت سرمایه‌گذاری در ایران»، جستارهای اقتصادی، ۲(۱)، ۱۵۶-۱۰۹.

<http://noo.rs/cgICB>

خداداد کاشی، فرهاد؛ نورانی آزاد، سمانه و شاطری، سمیه (۱۳۹۹). «تأثیر اندازه دولت و حکمرانی بر رشد اقتصادی کشورهای حوزه سند چشم‌انداز، رویکرد آستانه‌ای غیرخطی GMM»، پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، ۱۱(۴۱)، ۳۵-۵۲.

Doi:10.30473/egdr.2019.45781.5175

زاینده‌رودی، محسن؛ خسروآبادی، محمد و شکیبایی، علیرضا (۱۳۹۶). «بررسی تأثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر توزیع درآمد با به‌کارگیری پانل داده‌ها، مطالعه موردی: کشورهای منتخب جنوب غربی آسیا»، *پژوهش‌های اقتصادی رشد و توسعه پایدار*، ۱۷(۶۵)، ۲۵-۵۲.

<http://dorl.net/dor/20.1001.1.17356768.1396.17.3.6.0>

سامتی، مرتضی؛ رنجبر، همایون و محسنی، فضیلت (۱۳۹۰). «تحلیل تأثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر شاخص توسعه انسانی، مطالعه موردی: کشورهای جنوب شرقی آسیا»، *پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی*، ۱(۴)، ۲۲۳-۱۸۳.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22285954.1390.1.4.7.1>

صفریان، روح‌الله؛ شهرام‌نیا، امیرمسعود و امام‌جمعه‌زاده، سیدجواد (۱۴۰۰). «الگوی حکمرانی خوب و توسعه اقتصادی در ایران و ترکیه (۲۰۰۶ تا ۲۰۱۷)»، *رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، ۲(۲)، ۸۶-۱۱۱.

https://piaj.sbu.ac.ir/article_99900.html

ظهیری؛ مناحی؛ زاینده‌رودی، محسن و جلابی، سیدعبدالمجید (۱۳۹۹). «بررسی تأثیر ابعاد حکمرانی خوب بر شاخص توسعه پایدار ایران»، *پژوهشنامه اقتصاد کلان دانشگاه مازندران*، ۱۵(۳۰)، ۲۱۰-۲۳۱.

Doi:10.22080/iejm.2021.20090.1809

عبداللهی، محمداسماعیل (۱۴۰۳). «نقش حکمرانی استانی در پایداری توسعه: پایه‌های رفاه، امنیت و معنویت»، *پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، ۱۳(۳)، ۳۵۶-۳۴۱.

<http://noo.rs/g0SxB>

عدلی‌پور، صمد (۱۴۰۳). «مطالعه جامعه‌شناختی تأثیر کیفیت حکمرانی خوب بر کیفیت زندگی شهری (مورد مطالعه: کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی)»، *جامعه‌شناسی سبک زندگی*، ۱(۱)، ۹۸-۸۳.

Doi:10.22034/sls.2024.19369

عیسی‌زاده، سعید و احمدزاده، اکبر (۱۳۸۸). «بررسی اثر عوامل نهادی بر رشد اقتصادی با تأکید بر نهادهای حاکمیتی (مطالعه موردی بین‌کشوری برای دوره ۲۰۰۵-۱۹۹۶)»، *پژوهش‌های اقتصاد ایران*، ۹(۴۰)، ۲۸-۱.

<https://civilica.com/doc/682147>

غفاری‌فرد، محمد و دانش، حسنیه (۱۴۰۱). «تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب اسلامی»، *فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، ۱۲(۴)، ۲۱-۱.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23222980.1401.12.4.1.2>

فاتحی دابانلو، محمدحسین؛ هژبرکیانی، کامبیز؛ معمارنژاد، عباس و مهرآرا، محسن (۱۳۹۶). «نهادهای توسعه در کشورهای خاورمیانه»، *نشریه مدل‌سازی اقتصادی*، ۱۱(۳۹)، ۱۱۸-۹۹.

<https://sanad.iau.ir/journal/eco/Article/600438?jid=600438>

کریم‌پور، سیدعیسی؛ عابدینی، محمد و عزیزخانی، اقباله (۱۴۰۰). «مطالعه نقش کیفیت حکمرانی

- خوب در رفاه عمومی (مورد مطالعه: کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه)، *مطالعات جامعه‌شناسی*، ۲(۵۱)، ۲۷.
- Doi:10.30495/jss.2021.1912680.1244
- کميجانی، اکبر و پروانه، سلاطین (۱۳۸۷). «تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در گروه کشورهای منتخب OPEC و OECD»، *مدل‌سازی اقتصادی*، ۲(۲)، ۲۴-۱.
- <https://sanad.iau.ir/Journal/eco/Article/995385>
- گیلاثوری، نیکا (۱۴۰۰). *اقتصاد در میدان عمل: دگرگونی اقتصادی و اصلاحات دولت در گرجستان (۲۰۰۴ تا ۲۰۱۲)*، مترجمان (امیرحسین چیت‌سازاده، مهدی نادری، میثم یوسفی)، انتشارات امین‌الضرب.
- ملکی حسنونند، بهزاد؛ جعفری، محمد؛ فتاحی، شهرام و غفاری، هادی (۱۳۹۸). «ساز و کار اثرگذاری هم‌زمان حکمرانی خوب و مخارج دولتی بر رشد اقتصادی»، *پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی*، ۹(۳۴)، ۹۹-۱۱۴.
- Doi:10.30473/egdr.2018.40935.4865
- مهدوی عادل، محمدحسین؛ حسین‌زاده بحرینی، محمدحسین و جوادی، افسانه (۱۳۸۷). «تأثیر حکمرانی خوب بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای با درآمد متوسط»، *دانش و توسعه*، ۱۵(۲۴)، ۸۸-۱۰۶.
- <http://noo.rs/kLxlc>
- میدری، ا؛ خیرخواهان (۱۳۸۳). «حکمرانی خوب، بنیاد توسعه»، *دفتر بررسی‌های اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی*.
- میرزاابراهیمی، رضا (۱۳۸۵). «راهکارهای اعمال اصلاحات در حوزه دولت از دیدگاه استیگلیتز»، *اقتصاد و جامعه*، ۷۷-۵۴.
- <https://www.magiran.com/p355316>
- واحدی، جبریل و قهرمان‌زاده، محمد (۱۴۰۱). «تحلیل اثر تغییر رتبه ایران در شاخص رفاه لگاتوم بر میزان صادرات ماشین‌آلات و ادوات کشاورزی ایران»، *نشریه مکانیزاسیون کشاورزی*، ۷(۱)، ۱-۱۲.
- Doi:10.22034/jam.2022.14945
- Abdelbary, I. & Benhin, J. (2019). Governance capital and economic growth in the Arab region. *The Quarterly Review of Economics and Finance*. 73(1), 184-191.
Doi:10.1016/j.qref.2018.04.007
- Allen, C.; Breuer, A.; Kercher, J.; Balasubramanian, P.; Leininger, J., & Gadgil, A. (2023). The role of good governance in reducing poverty and inequality: Evidence from a scoping review of interlinkages between SDGs. *Governing the Interlinkages between the SDGs*. 30-50
Doi:10.4324/9781003254683-3
- Al-Marhubi, F. A. (2016). Corruption and inflation. *Economics Letters*. 66(2). 199-202.
Doi:10.1016/S0165-1765(99)00230-X
- Loffler, E.; Bovaird, T. & Loeffle, E. (2004). Understanding public management and

- governance. *Public Management and Governance*. 27-38.
<https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003282839-2/understanding-public-management-governance-tony-bovaird-elke-loeffler>
- Chong, A., & Gradstein, M. (2004) . Inequality and institution. *Research Department Working Paper. Inter -American Development Banlc: New York*. No.506
<https://ideas.repec.org/p/idb/brikps/1137.html#mrel>
- Devarajan, S.; Swaroop, V., & Zou, H. F. (1996). The composition of public expenditure and economic growth. *Journal of Monetary Economics*. 37(2). 313-344.
 Doi:10.1016/S0304-3932(96)90039-2
- Dixit, P., & Nagpal, S. (2025). Pathways toward sustainable development, *International Quarryerry of Geopolitics*. e224537
 Doi.org/10.22034/IGQ.2025.497805.1998
- Drukker, D. M. (2003). Testing for serial correlation in linear panel-data models. *Stata Journal*. 3(2). 168–177.
 Doi:10.1177/1536867X0300300206
- Knack, S. F. (Ed). (2003). Democracy governance and growth. *University of Michigan Press*.
- Matallah, S. (2020). Economic diversification in MENA oil exporters: Understanding the role of governance. *Resources Policy*. 66. 1-11.
 Doi:10.1016/j.resourpol.2020.101602
- Morita, S., & Zaelke, D. (2007). Rule of law good governance. In sustainable development. *Seventh international conference on environmental compliance enforcement. USA. Washington*.
- Mundell, R. (1963). Inflation and real interest. *Journal of Political Economy*. 71(3).280-283.
 Doi:10.1086/258771
- Olson, M. (1982). The Rise and Decline of Nations. New Haven. *Yale University Press*.
- Omri, A., & Mabrouk, N. B. (2020). Good governance for sustainable development goals: Getting ahead of the pack or falling behind?. *Environmental Impact Assessment Review*. 83. 106388.
 Doi:10.1016/j.eiar.2020.106388
- Reed, W. R. , & Webb, R. (2010). The PCSE estimator is good--just not as good as you think. *Journal of Time Series Econometrics*. 2(1).
 Doi:10.2202/1941-1928.1032
- Shahabadi, A. & Pourjavan, A. (2013). The relationship between governance and socio-economic development indicators in selected countries. *Ferdowsi University of Mashhad Journal of Social Sciences*. 9(2).
 Doi:10.22067/jss.v0i0.17868
- Shahrabi, M., & Kashian, A. (2025). Analysis of factors influencing the development of trade relations between Iran and Iraq in the context of soft power. *Majlis and Rahbord*. 32(121). 210-247.
 Doi:10.22034/mr.2024.15312.5492